

Фондация „Алтернатива Алфа и Омега“

АΩ

НАРЪЧНИК

за образователна и социална интеграция

на деца със СОП в училищна среда

(в помощ на учителя)

София
2014г.

Въведение

Настоящият електронен формат на Наръчника не претендира за изчерпателност и представителност, но има за цел да сподели придобит с годините методически и практически опит в интегрирането на деца със специфични образователни потребности или с физически увреждания, в общообразователните училища. В европейските директиви и национални закони вече присъства изискването за включване на деца с увреждания в масовите училища, но методически насоки, напътствия и програми за реалното осъществяване на този важен, но труден процес липсват.

Фондация ”Алтернатива- Алфа и Омега”, в партньорство с две училища : ЧСОУ” Петко Р. Славейков” в гр. София и СОУ ”Д-р Петър Берон”- гр. Костинброд, обединяват усилия в общ малък проект, финансиран от Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство, за разработване проект на тема : ”Изграждане на училищен ресурсен център за образователна интеграция на деца с увреждания”.

Желанието ни е да споделим всичките си налични материали, придобити в процеса на реализиране на проекта, за общо и безвъзмездно ползване от учители, родители и всички заинтересовани лица от процеса на реално предоставяне на качествено образование и адекватно социално включване на децата с увреждания в училище.

Екипът по проекта на
Фондация ”Алтернатива- Алфа и Омега”

Съдържание

Модел на училищен ресурсен център – д-р Надя Стойкова, Анета Атанасова

Сензорно-интегративен кът в центъра - Ирена Крумова (логопед)

Програма за социално включване - Анета Атанасова (психолог)

Въпросник за ежедневните комуникационни умения
на деца в училищна възраст- Иванка Димова

Въпросник за самообслужване- Анета Атанасова

Случаи от практиката – Иванка Димова, Десислава Каракашева

Програма за обучение на учители:

Приложение 1- „Дефицити в развитието и проблемно поведение през погледа
на приказното световно наследство” - Анета Атанасова

Приложение 2- „Екипът на ресурсен център” – Лилия Янчева

Приложение 3- „Ефективното общуване с деца – техники и умения ” – д-р Надя
Стойкова

Приложение 4- „Взаимодействие работа в екип и изработване на индивидуални
програми за интегрирано обучение на деца със СОП ” – д-р Надя Стойкова

Приложение 5 и 6 – Резултати от анкети с учители и родители

Приложение 7 – Индикатори за оценка на модела за училищен ресурсен център

Приложение А – Анкета за оценка на училищен ресурсен център за родители

Приложение Б - Анкета за оценка на училищен ресурсен център за учители

Приложение В – Оценка на модела за училищен ресурсен център

МОДЕЛ ЗА УЧИЛИЩЕН РЕСУРСЕН ЦЕНТЪР

Д-р Надя Стойкова

ВЪВЕДЕНИЕ

Моделът за училищен ресурсен център (УРЦ) по своята същност е иновативна идея, която има за цел да отговори по нов начин на неадресираните потребности на деца със СОП, които са интегрирани в училище. Моделът за УРЦ предлага цялостен отговор на потребността от нов подход за подкрепа на децата със СОП в образователната система като ги предпазва от вторична изолация в училищата. В рамките на модела се създава нова услуга за подкрепа на образователната интеграция на деца с увреждания чрез пилотиране на модел за училищен ресурсен център. Създаването на такъв център, който да е разположен в училищната среда и да подкрепя директно процеса на интегрирано обучение на децата със СОП, от една страна е нов подход за посрещане на индивидуалните потребности на децата с увреждания, а от друга, допринася да се посрещнат потребностите от методическа и професионална подкрепа и на самите учители на деца с увреждания, както и на родителите на децата.

Моделът за УРЦ предлага подкрепа на образователната интеграция на деца със СОП и включва три компонента, които представляват цялостен и комплексен отговор за проблемите в интегрираното обучение на децата с увреждания в масовите училища: липса на достатъчен човешки ресурс, липса на обучен човешки ресурс и липса на материално техническа среда, която да отговори на специфичните и индивидуални потребности на всяко дете със СОП. Моделът за УРЦ включва възможности за интегрирана психо-социална и образователна услуга, която се реализира чрез училищен ресурсен център, включва мобилизиране на допълнителен човешки ресурс чрез участието и набирането на доброволци; включва възможности за допълнително обучение и непрекъсната подкрепа за учителите в тяхната ежедневна работа и обучение на децата със СОП и включва осигуряването на подходяща, адаптирана към потребностите на децата с увреждания материално-техническа база чрез обособените кътове за директна работа с децата с увреждания. Също така като част от модела е и оценката на неговата ефективност, което да позволи той да се подобрява и мултиплицира. Моделът е пилотиран в две партниращи си училища: СОУ „Д-р П. Берон” – гр. Костинброд и ЧСОУ „Петко Р. Славейков” – гр. София. Оценката на резултатите даде възможност да се формулират предложения и препоръки, както на местно ниво за подобряване на практиката в самите училища, така и на национално ниво за подобряване на политиката за интеграция на деца със СОП в училищна среда.

Ограниченията на този модел са предимно финансови, тъй като все пак моделът залага на това всяко училище да отдели средства от собствените си делегирани бюджети, за да поддържа бройката на 1-2 специалисти. Това са специалисти, които да работят с децата и с доброволците в обособения училищен център във времето, когато децата с увреждания не могат да участват активно в обучителния процес, поради спецификата на своето заболяване и трябва да бъдат посрещнати в обособения кът към ресурсния център за релакс или за индивидуална работа. В този смисъл се налага да се осъществят допълнителни дейности за лобиране на местно и национално ниво за отделяне на тези средства целево в бюджета на

училището. Всъщност икономическата оценка на модела показва, че проблемът с набирането на средства за изграждане на УРЦ с една активна местна политика е лесно преодолим. Като че ли по-големият проблем остава с нагласите на вземащите решения в училището дали да се изгради или не такъв училищен ресурсен център.

Друга трудност или ограничение на модела е набирането на доброволци, макар че има студенти, които желаят да придобият опит от директна работа с деца със СОП, проблемът с набирането на доброволци остава реален. В този смисъл набирането на доброволци като този от компонентите на проекта в малките населени места е възможно да бъде затруднен. В този смисъл моделът показва, че е възможно и трябва да се търсят доброволци и сред възрастното работоспособно население. В големите населени места, където има университети за обучение на студенти от специалности – психология, педагогика, медицина и рехабилитация, социална работа и социална педагогика и др., биха могли да ползват създадените училищни ресурсни центрове като база за обучение и задължителна практика. В този смисъл **моделът има и допълнителна стойност**, която надхвърля първоначалната идея, а може да го превърне в ключово звено от обучението на студенти от различни специалности, работещи с деца и хора с увреждания, в системата на висшето образование и студентска практика.

Моделът не може да се разглежда като панацея за интеграцията на децата със СОП в училищна среда, но оценката на резултатите показва, че със сигурност може да се разглежда като добра практика и успешен модел за подкрепа на образователната интеграция на деца с увреждания.

Анализът на работата на двата УРЦ показва, че те биха могли да съществуват и като самостоятелни звена към училищната система и да поемат допълнително работа с деца за социално включване, които не могат да участват ежедневно в учебен процес в класна стая в голяма група деца.

Този вид училищни ресурсни центрове също така могат да работят в мрежа и много добре и адекватно допълват дейността на ресурсните центрове, които работят на регионално ниво и с техните специалисти, които не могат да оказват ежедневна подкрепа за децата със СОП, но биха могли да работят в партньорство с екипа на УРЦ, да оказват методическа подкрепа и дори супервизия на дейността на училищния ресурсен център. Предимството на УРЦ е, че той подсигурава ежедневната индивидуализирана подкрепа за децата със СОП в училищна среда, както за децата и техните родители, така и за учителите в училището.

СЪДЪРЖАНИЕ НА МОДЕЛ ЗА УЧИЛИЩЕН РЕСУРСЕН ЦЕНТЪР

1. Същност и цел на Модел за училищен ресурсен център

Моделът представлява концепция за нова интегрирана (психо-социална и образователна) услуга в училищна среда. Моделът за УРЦ съдържа отделни компоненти, които обхващат целия процес на подкрепа за включване на деца със СОП в училище и в образователната система. Целта на модела е да допринесе за ефективна и качествена интеграция на деца със специални образователни потребности в училищна среда. В този смисъл моделът си поставя редица задачи, сред които изграждане на подкрепяща среда в училище в широк смисъл – материална

база и човешки ресурс от професионалисти и доброволци, ангажирани с директната работа с деца със СОП, както и развиване на система за устойчивост на резултатите и възможност за тяхното мултиплициране.

Практиката показва, че подкрепящата среда в училище трябва да бъде гъвкава и богата на ресурси, за да може адекватно да отговори на потребностите за интеграцията на деца със СОП в училищна среда, тъй като често тя е затруднена от многообразието и спецификата на децата със специални образователни потребности. Палитрата на заболяванията и на обучителните трудности на интегрираните деца с увреждания е много широка. В този смисъл моделът за УРЦ предлага един по-широко обхванат и индивидуализиран отговор за психо-социална и образователна подкрепа на деца със СОП.

Една от допълнителните цели на модела е да допринесе за преодоляване на вторичната сегрегация на децата с увреждания в масовото училище. Практиката показва, че интегрирането на деца със СОП в масовото училище без допълнителна и изградена подкрепяща среда в училището води до негативни ефекти за децата и за цялото училище, което поражда ефекта на вторична сегрегация на деца с увреждания. При интеграция без подкрепяща среда децата са допълнително изолирани и отхвърлени. Концепцията на модела за УРЦ е разработена от експертен мултидисциплинарен екип, който има опит в интеграцията на деца със СОП в училищна среда.

2.Принципи и подходи, залегнали в разработване и формиране на концепцията на модела

1)Индивидуализиране на подкрепа за деца със специални образователни потребности

Децата със специални образователни потребности поради своята специфика се нуждаят в много голяма степен от индивидуализиране на подкрепа и на услугите, които получават в училищна среда, за да се постигнат целите на интегрираното обучение и социално включване. Поради спецификата на увреждането или заболяването, което имат, децата имат много специфични индивидуални потребности, които не могат да бъдат посрещнати от образователната система без допълнителна индивидуализирана подкрепа. Индивидуализирането на подкрепата е много повече от индивидуален подход. Тук се включва оценката на потребностите на детето, изготвянето на индивидуалния план за обучение и развитие в училищна среда, планиране на подходите и интервенциите за работа с детето в училище по отношение на обучението, социалното му включване и общо функциониране в училищната среда.

2)Мултидисциплинарен подход в работата с деца със СОП в училищна среда

Често тежестта за обучението на детето със СОП в традиционния модел пада върху отделния учител и се очаква той да направи „чудеса“ с детето като провежда едновременно обучителен процес, възпитателен процес и подкрепа за социално включване сред другите деца. Тази задача е непосилна в традиционната форма на класно-урочна организация на учебния процес. Децата със СОП, за да се интегрират успешно в училищна среда, имат потребности, които надхвърлят компетентността на редовия учител – било той начален или преподаващ отделни предмети. Тези потребности могат да се посрещнат единствено от екип от специалисти –

психолог, специален педагог, логопед, ерготерапевт, кенезитерапевт и т.н. Това е т.нар. мултидисциплинарен екип, който се сформира според потребностите на детето, изготвя оценката и индивидуалния план за детето, взема съвместни решения, съобразени с интересите на детето, взаимодейства с родителите и другите деца, подкрепя учителите, работещи с детето.

3) Подхода на компетенциите при обучение на учители за работа с деца със СОП

Този модел е разработен на базата на подхода на компетенциите, който се прилага към разработването на обучителната програма за обучение на учителите и доброволците от масовото училище, които работят с деца със СОП. Моделът на компетенциите поставя изисквания към обучаемите, така че в края на преминалото обучение те трябва да знаят, да могат и за бъдат, т.е. да имат нужната професионална подготовка и нагласа, за да изпълняват професионалната си роля в интерес на по-доброто обучение и интегриране на децата със СОП в училищна среда. В този смисъл обучението има за цел да формира допълнителна компетентност у учителите и доброволците при работата си с деца със СОП.

4) Мобилизиране на ресурса от допълнителен човешки ресурс

Набирането на допълнителен човешки ресурс, необходим за индивидуалната подкрепа на децата със СОП в училищна среда, се осъществява основно чрез набиране на доброволци. Доброволците към УРЦ са основно млади хора – студенти, които в момента се обучават в хуманитарните специалности и търсят възможност да повишат своите познания и умения като бъдещи професионалисти извън теоретичното академично образование. В този смисъл проектът дава възможност за студентите да се включат като доброволци или стажанти в директната работа за обучение и социални интеграция на децата със СОП, които са в масови училища. Като доброволци са включени и други възрастни, които може да са учители, значими възрастни от близкото обкръжение на децата и т.н. Основното е, че те се чувстват съпричастни към живота на децата със СОП и искат да подкрепят социалното включване на деца с трудности в обучението. Моделът предполага изграждането на мрежа от доброволци чрез изпълнение на дейности в няколко посоки: набиране на доброволци; обучение и подготовка на доброволците; включване в директна работа под супервизия и с методическа подкрепа на ментор.

5) Подходът за обучение на работното място

Подходът за обучение на работното място е един от водещите и най-ефективни методи за обучение на възрастни. Учителите и доброволците в рамките на модела се включат в директната работа с децата със СОП в училищна среда и паралелно се извършва тяхното обучение. Този подход е широко застъпен в университетското образование на студентите в други европейски страни, у нас е все още слабо развит. Подходът за обучение на работното място помага на студентите-доброволци в много по-голяма степен да придобият директен опит, познания и умения за работа с деца с увреждания, отколкото само теоретично образование.

2. Компоненти на модела за училищен ресурсен център

Компонентите на модела са съобразени с интегрирания подход за подкрепа на деца със СОП в училищна среда. Интегрираният подход включва дейности и намеси не само по отношение на

обучението на децата в класната стая, но по отношение на социалната адаптация и включване на децата с увреждания в училищната среда като се създаде подкрепяща среда на няколко различни нива и максимално обхващаща разнообразието на потребности и специфики на децата с увреждания.

Компонент 1. Повишаване компетентността на учителите

Моделът предлага програми за обучение на учители от масовото училище, които работят и провеждат обучение на деца със СОП. Програмите са разработени на база на **принципа на компетентностите**, т.е. това, което ще позволи на учителите да разпознават нуждите и да посрещнат индивидуалните потребности на децата с увреждания, да разпознават особеностите и стреса при тях, да прилагат индивидуален подход и активни методи за включване в учебния процес, с цел промяна в нагласите на учителите към тези деца и повишаване качеството на тяхното образование и социалното им включване в училищната общност, трябва да знаят, да могат и да бъдат (като нагласи) при обучение на деца със специални образователни потребности.

Програмата за обучение се състои от три модула, които формират допълнителни компетенции за работа с деца със СОП. Общият брой часове е 48 часа. Темите на модулите са структурирани в следните области: 1) Въведение в спецификите на децата със СОП; 2) Работа в екип и методически насоки за работа при обучението на деца с увреждания; 3) Добър опит и практики за директна работа с деца със СОП в училищна среда.

Обучителните програми формират следните компетенции:

- познания и умения у учителите да разпознават нуждите и да посрещнат индивидуалните потребности на децата с увреждания,
- положителни нагласи да приемат с внимание и без страх различните деца с трудности в обучението;
- знания и умения да разпознават особеностите и стреса при децата,
- да прилагат индивидуален подход и активни методи за включване в учебния процес,
- взаимодействие в мултидисциплинарен екип с цел подобряване на качеството на образованието и социалното включване на децата със СОП в училищната общност.

Компонент 2. Обособяване на училищен ресурсен център (УРЦ) за интеграция на деца със СОП в училищна среда

Моделът включва компонент за изграждане и оборудване на помещение, където да се реализират допълнителните дейности с децата със СОП. Това помещение може да бъде отделна стая с различни зони (кътове) за работа с децата с увреждания. Помещението е оборудвано с релаксиращ кът, сензорен кът (тип Монтесори) и кът за активно обучение (с дидактически материали) за допълнителна учебна работа с децата с увреждания. Тези оборудвани помещения позволяват да се обхванат и подкрепят повече деца в едно училище всеки ден. Капацитетът на УРЦ, изграден по проекта, е 15-20 деца.

В УРЦ са обособени различни специализирани кътове (релаксиращ, за учебна дейност, за ерготерапия, за ежедневни дейности и сензорна стимулация и др.), които подкрепят директната работа и обучение на деца със СОП. Възможността да се ползва подкрепящата среда на обособените помещения с кътове за работа с децата с увреждания подкрепя процеса на индивидуализиране на обучението и социалното включване на деца в училищната среда като в по-голяма степен се отговори на индивидуалните потребности на децата с увреждания. Обособения УРЦ с различни кътове всъщност допринася за създаване на среда за намаляване на стреса у децата при пренатоварване от обучителните задачи в час. Когато учителите забележат, че настъпи умора или има повишен стрес у децата с увреждания, в резултат на интензивен учебен процес или друга емоционална причина, те се извеждат от класа и прекарват време в центъра със специалист. В УРЦ специалистът, който работи с тях индивидуално, им предоставя възможност често да сменят дейността и да учат по забавен начин, без напрежение. След известно време, прекарано в УРЦ, децата се включват отново в обучителния процес в класната стая и в общите занимания с техните връсници. Допълнителният ефект е, че се намалява напрежението в клас и намалява вторичната сегрегация на тези деца.

Компонент 3: Индивидуализирана подкрепа за децата със СОП

В рамките на модела е пилотирана нова интегрирана услугата, наречена "Подкрепа на образователната интеграция на деца с увреждания в училищна среда". Тя се реализира чрез няколко типа дейности:

- обучителни дейности чрез директна работа с децата със СОП. Тези дейности се реализират в класната стая и в обособения училищен ресурсен център. Те се осъществяват от транс-дисциплинарен екип: професионалисти и доброволци. Този екип включва учители, психолози, специални педагози и др., родители, стажанти и доброволци. Екипът, който предоставя услугата в УРЦ редува различни дейности за директна работа с децата като арт и пясък терапия, ролеви игри, дидактични игри. Доброволците влизат в работата с децата, както в учебните занятия по време на часове, така и в занятията с децата в обособения училищен ресурсен център, с което да се подкрепи индивидуалния подход към всяко дете със СОП.
- Съвместни дейности на децата със СОП и техните родители – по време на престоя в УРЦ родителите могат да се включат в дейностите, извършвани с техните деца. Това подкрепя процеса на овластяване на родителите в подкрепата на техните деца, а също и за подобряване на комуникацията между тях. Родителите се чувстват по-способни и знаещи как да подкрепят децата си.
- Съвместни занятия в УРЦ между децата със СОП и другите деца от класа. Това се прави с децата от началното училище. Част от обучителните и възпитателните дейности се провеждат в УРЦ и по този начин се насърчава социалното включване на децата със СОП, подобрява се общуването между децата със СОП и другите деца от училището.
- реализирането на допълнителни дейности за социално включване в училищния живот на децата със СОП и за подобряване на общуването между децата от училището. Тези

дейности се реализират основно чрез групови занятия и ателиета, празненства и събития в училището.

Този компонент се реализира от мултидисциплинарен екип, който включва различни специалисти: логопеди, специални педагози, психолози, ерготерапевт, начални учители и учители по основните предмети (български език, математика, английски език). Децата, които са обхванати в УРЦ в двете училища, също са с много различни обучителни трудности и здравословни проблеми: аутистични проблеми, ДЦП, зрителни затруднения, умствена изостаналост, хиперактивност, дислексия, множествени увреждания, генерализирано разстройство на развитието и др., което показва, че е трудно да се гарантира индивидуализиран подход само с един или двама специалисти.

Компонент 4: Изграждане на мрежа от доброволци

Мрежата от доброволци е важен компонент на модела, тъй като тя дава допълнителен човешки ресурс в работата и подкрепата на деца със СОП. За изграждане на мрежа от доброволци са осъществени дейности за търсене и намиране на подходящи кандидати чрез обяви в сайтовете на двете училища, сред училищната общност на хора (родители на децата или техни близки или роднини, или други хора, готови да даряват труда си за тези деца или срещу стаж). Доброволците са както от студентската общност - студенти по педагогика, психология, специална педагогика и др., така и възрастни, работещи с деца или значими близки на децата. В рамките на този компонент моделът предвижда възможност за част от студентите да прекарват своя стаж в двете училища по проекта като част от обучението им за работа с деца със СОП. Доброволците са обучени как да подкрепят образователната интеграция на децата със СОП, съобразно техните индивидуални потребности. Доброволците имат възможност да се включат директно в класната стая и да бъдат като помощници на учителите за реализиране на индивидуалната програма на обучение с децата с увреждания, както и помощници на самите деца, при включването им в различни допълнителни дейности за социалното включване на децата сред другите ученици. Доброволците се включват активно в дейностите на ресурсния център по отделните кътове, за да помагат на децата да изпълняват правилно поставените им задачи, да развиват своите социални умения и да показват добри резултати.

Моделът предвижда дейност за координация и менторство на доброволците, така че да се отговори и техните потребности и да им помогне по-ефективно да се включат в работата с децата със СОП. Опитът показва, че хората дори и професионалистите често се страхуват от директната работа с деца със СОП, тъй като не познават потребностите на тези деца и не могат да предвидят техните реакции и поведение. Затова в модела е предвидено доброволците да получават също подкрепа и обучения. За мрежата от доброволци се грижи основно координатор на доброволците, който оказва и методическа подкрепа и логистика в дейността на доброволците към училищния ресурсен център. Логистиката е необходима, тъй като децата ползват помещенията по график и за да се избягва натрупване на деца със СОП по едно и също време.

Допълнителна информация относно модела с подробности относно ефективност и ефикасност може да се намери в Приложение В – оценка на модела, където са формулирани основни изводи и препоръки.

УЧИЛИЩЕН РЕСУРСЕН ЦЕНТЪР

Анета Атанасова

Училищният ресурсен център (УРЦ) обслужва деца със специални нужди от съответното училище. Той работи по интеграцията (включеното обучение) на децата със специални нужди от съответното училище.

ЦЕЛЕВА ГРУПА

Основна целева група: Деца със специални нужди (деца със СОП – специални образователни потребности). Това са:

1) деца, които са насочени към ресурсно подпомагане или индивидуална форма на обучение от ЕКПО към РИО на МОНМ;

2) деца, които не са се явявали на ЕКПО или не са насочени от ЕКПО към ресурсно подпомагане или индивидуална форма на обучение, но:

2.1) имат поставени диагнози;

2.2) срещат затруднения в адаптацията в училище поради емоционални, поведенчески или други проблеми;

2.3) не успяват да овладяват с темпото на групата или с необходимото качество учебния материал, преподаван им чрез стандартните обучителни методи.

Въпреки наличието на система, осигуряваща т.нар. ресурсна помощ, обезпечена от държавата, практиката показва, че в много случаи тя не е достатъчно ефективна, особено на територията на едно сравнително малко населено място, с отдалеченост на разнообразни ресурси от сферата на услугите, или за едно частно училище, което не е обект на държавно финансиране. За децата със специални нужди и техните родители продължава да съществува необходимостта от осигуряване на специализирана помощ (от психолог, логопед, специален педагог и др.), която да улеснява и/или да прави възможен процеса на включване на децата със специални нужди в съответното учебно заведение.

Допълнителни целеви групи:

1) Родителите на децата със специални нужди.

Те получават нужната специализирана помощ и подкрепа в процеса на интеграция на децата им в училище.

2) Учителите на децата със специални нужди.

Те получават нужната специализирана помощ и подкрепа в процеса на интеграция на децата в училище.

УЧАСТНИЦИ

Специалисти, участници в Училищния ресурсен център:

1. Специалисти, които работят в училище: учители, директор и помощник-директори, педагогически съветник, психолог, ресурсен учител, логопед, специален педагог, помощен персонал, медицинска сестра, други.

2. Външни специалисти: учител, психолог, логопед, специален педагог, социален педагог, социален работник, личен асистент, други.
3. Доброволци (студенти, ученици, родители, хора от общността).

ПРИНЦИПИ

1. РАЗВИТИЕ, ДВИЖЕНИЕ

Не е важно къде ще стигнете, важен е пътя.

Интеграцията е ПРОЦЕС. Интеграцията е РАЗВИТИЕ и ДВИЖЕНИЕ. Интеграцията не е еднократен акт на приемане на детето с увреждане в общообразователно училище. Интеграцията е ПРОЦЕС, който се развива всекидневно. Всеки ще стигне до различно място. Важен е пътя, по който ще мине.

2. НОРМАЛИЗАЦИЯ НА РАЗЛИЧИЕТО

Представете си, че съществува планета, на която живеят хора с едно око. Един ден в едно семейство се ражда дете с две очи. Представете си, че вие сте това дете... А сега си представете, че вие сте негов родител... Представете си, че сте съсед на семейството...

За успешната интеграция е необходимо да се НОРМАЛИЗИРА различието.

Всички ние сме различни. Различието е ценност, различието е богатство. И същевременно всички си приличаме – там, където са нашите преживявания, чувства, емоции, всички си приличаме. Въпрос на личен избор е да възприемаме един човек през РАЗЛИЧИЕТО или през ПОДОБИЕТО му с нас.

3. КООРДИНАЦИЯ, СЪГЛАСУВАНОСТ

Представете си, че участвате в следната ситуация: трима души – единият е слеп, другият е глух, а третият е ням – се опитват да се разберат за място на среща.

Повярвайте – не е невъзможно! Ако искате – опитайте! Никой не казва, че е лесно.

За да успеете, трябва да проявите търпимост към недостатъците на другите и да използвате всички възможни системи за комуникация, за които се сещате. В процеса на интеграция има много участници: детето, родителите му, учителите му, специалистите, които работят с него, останалите деца от класа и училището. Всички участници в процеса имат различни желания и гледни точки. За да бъде успешна интеграцията, тези различни гледни точки и представи трябва да се съгласуват и координират. Как може да се случи това: периодично се планират срещи, в които участват всички възрастни, а понякога и децата, участници в процеса на интеграция. Целта на тези срещи е да се даде намеряване на решенията на съществуващите проблеми. Всеки може да дава идеи как може да се подпомогне включването на детето с увреждане в класа. Всеки може да каже какво би могъл да направи лично той, за да бъде по-успешна интеграцията. Трябва да се изследват ресурсите – на детето, на семейството, на класа, на училището. Защо да не се включат и родителите на останалите деца?

Важно е да се отговори на въпроса от какви ресурси имаме нужда, за да бъде успешна интеграцията.

4. МНОГОЛИКОСТ

Представете си своя дом... Представете си сега дома, в който сте живели като дете... Представете си дома на свой приятел... Представете си какъв ли е домът на някой непознат. А какъв би бил домът ви, ако живеехте 100 години по-рано? А какъв би бил домът ви, ако живеете 100 години по-късно?

Нашите домове са различни, многолики. Общото е усещането за дом, което ни дават.

Интеграцията може да изглежда по различен начин. Интеграцията е МНОГОЛИКА. Интеграцията се случва, когато са налице редовни, позитивни социални взаимодействия между всички деца на определена възраст. Интеграцията е процес на увеличаване на участието на детето в учебния процес и в живота на групата извън училище. Включването на едно дете в учебния и извънучилищния живот на групата зависи от особеностите на самото дете, от неговите нужди и възможности. Ако едно дете се изморява от целодневния престой в училище и това застрашава неговото физическо здраве и психическо благополучие, необходимо е да се намали времето, което прекарва в училище.

5. РАВНОПОСТАВЕНОСТ

По равно или по братски?

Как биха си поделили братята нещо? Според нуждите на всекиго вероятно. Подялбата по равно не винаги е равна, не винаги е справедлива.

РАВНОПОСТАВЕНО, но не еднакво. Участието на всички членове на една група, включително на детето с увреждане и всяко едно от останалите деца в класа трябва да се разглежда като равнопоставено (всички имат права и задължения), всички имат еднаква ценност, но не всеки участва по еднакъв начин. Всеки участва според своите възможности и според груповите нужди и цели.

6. ПОСТЕПЕННОСТ

Представете си, че сте на море. Началото на лятото. Водата в морето все още е много студена. Вие сте се затоплили на слънце. Кожата ви е гореща. Потаяте глезените си във водата и изтръпвате. Изведнъж някой ви бутва отзад и вие падате във водата – ШОК! Цялото ви тяло изпитва шок.

А сега се върнете отново на брега. Досега сте се препичали на слънце. Искате да влезете във водата. Правите това бавно и постепенно. Използвате темпото, което ви е приятно...

Интеграцията е ПОСТЕПЕННА. Детето с увреждане може да започне включването си в учебната и извънучилищната дейност постепенно, например: първо се запознава с учителя; след това с едно или две деца от класа, с които имат съвместна дейност; след това може да посети извънкласно мероприятие; после – да участва в един учебен час..... Постепенно продължителността на престоя на детето в училище може да се увеличава.

Доброволност

Позитивен подход

Гъвкавост

Мултидисциплинарност

Партньорство

Екипна работа

ПРОЦЕДУРА

1. *Заявка:* Към Училищния ресурсен център може да се обърне всеки родител на дете, което има определени трудности в процеса на адаптация в детската градина или училище. Заявката може да дойде и от страна на учител на детето или специалист (психолог, логопед, ресурсен учител), но работата с него се осъществява след разрешение (и съдействие) на родител. Определя се лице от Училищния ресурсен център (Координатор на Училищния ресурсен център), което отговаря за първоначалното приемане на заявката. Ролята на координатора е да насрочи първата екипна среща, на която да се събере по-подробна информация за случая и нуждите и да се избере водещ на случай.

2. *Първа екипна среща:* Тя се организира от координатора на УРЦ (Училищния ресурсен център). На тази среща присъстват членове на екипа, които координатора е поканил и родителите на детето. Координатора е помолил родителите на тази среща да данесат наличната документация за детето. Членовете от УРЦ, които присъстват на първата екипна среща, обикновено са: координатора, учителя на детето, психолог, социален работник. В процеса на работа членовете на екипа, които ще работят с детето, могат да бъдат променени. Целта на тази първа екипна среща е да се запознаят родителите и членовете на екипа, да се събере необходимата документация и да се получи допълнителна информация, необходима за първоначалната оценка на нуждите.

3. *Първоначална оценка на нуждите:* Прави се оценка на нуждите на детето (дали има нужда от специализирана помощ от психолог, логопед, специален педагог, друг специалист); проследява се историята на посещение на училище, какви са трудностите на детето в процеса на адаптация към училищната среда; какви трудности споделят родителите и как се опитват да се справят с тях; какви са проблемите, които споделят учителите във връзка с адаптацията на детето и как се опитват да се справят с тях. След първоначалната оценка на нуждите на детето, актуалната ситуация по отношение на неговата адаптация и ресурсите на средата, преглед на наличната документация, се планира подробна оценка на детето от различни специалисти. На базата на проведената първоначална оценка на нуждите се планира подробна мултидисциплинарна оценка. На този етап е възможно да се избере и водещ на случая. (Това може да стане и след подробната мултидисциплинарна оценка). До момента, в който е избран водещ на случая, той се следи от координатора на УРЦ.

4. *Подробна мултидисциплинарна оценка:*

Оценка от лекар или друг медицински специалист:

Оценка от психолог:

Оценка от логопед:

Оценка от социален работник:

Оценка от специален педагог:

Друго:

5. *Индивидуална програма за работа:* На базата на проведената мултидисциплинарна оценка и заключенията от първата екипна среща се съставя индивидуална програма за работа, която включва два основни аспекта: 1) план за формите на услуги, които са необходими на детето (индивидуална работа със специалист/и; посредничество от страна на специалистите за включване в групата в училище/детската градина; консултиране на родителите по отношение на основните нужди и трудности на детето; подготовка на децата от класа и др.; 2) поставяне на общи и конкретни цели, които могат да бъдат постигнати в рамките на един учебен срок, при съвместна работа между специалисти, родители, учители.

6. *Провеждане на регулярни екипни срещи:* Тези срещи се планират и координират от водещия на случая (избран от екипа след първоначалната или след подробната мултидисциплинарна оценка). Целта на тези срещи е да се отчете прогреса, да се коригират целите (при нужда), да се планират нови дейности и услуги и др.

ЕТАПИ

УРЦ подпомага интеграцията и адаптацията на децата със специални нужди към групата от връстници. Този процес на интеграция включва няколко етапа:

1. *Индивидуална работа с детето:* На този етап детето се запознава с учителя си; с детето работят специалисти. Етапът на индивидуална работа обикновено продължава успоредно с осъществяването на следващите етапи от интеграцията и адаптацията на детето към училищния клас.

2. *Работа в малка група:* На този етап детето се включва в група с друго дете/други деца със специални нужди. Тази групова работа може да бъде насочена към овладяването на определени умения, които са необходими на детето за успешната му адаптация и интеграция в класа. Успоредно с работата в малки групи може да продължи и индивидуалната работа с детето.

3. *Асистирано включване в групата на класа:* На този етап, когато по преценка на водещия на случая детето е готово за това, се осъществява участието на детето в групова форма на работа. Могат да се изберат различни варианти на това участие. Детето може да присъства в определен учебен час или в извънкласна дейност (например излет, посещение на кино), придружено от специалист (това може да бъде водещия на случая, личен асистент,

доброволец, психолог, социален работник и др.). На този етап дейностите от предишните етапи (индивидуална работа и работа в малка група) могат да продължат.

4. *Самостоятелно участие в работата на класа за част от времето:* На този етап детето участва само в някои от часовете или някои от извънкласните мероприятия на класа. Успоредно с неговото самостоятелно включване могат да продължат и дейностите от предишните етапи.

5. *Самостоятелно участие в работата на класа през цялото време:* На този етап детето със специални нужди участва в класните и извънкласните дейности самостоятелно и през цялото време. Успоредно с това, е възможно някои или всички дейности от предишните етапи да продължат.

Последователността на тези етапи следва естествената логика на процеса на интеграция на децата със специални нужди. Тази последователност и поетапност на интеграцията до голяма степен е гаранция за успех. От друга страна, възможно е в определени случаи някои от етапите да се прескочат или да има връщане назад.

КОМПЕТЕНЦИИ

Компетенции на специалистите и участниците в Училищния ресурсен център:

1. Координатор на Училищния ресурсен център:
2. *Водещ на случай:* За да може да се планира и да се следи прогреса на интеграция на детето със специални нужди, както и да се координира дейността на различните специалисти, е необходимо да се назначи водещ на случай. Водещият на случай е специалист (социален работник, учител, ресурсен учител, психолог, логопед или друг специалист), който води документацията по случая, планира екипните срещи, поддържа връзка с родителите. Водещ на случая не може да бъде родител на детето.
3. *Учител:*
4. *Психолог:*
5. *Логопед:*
6. *Социален работник:*
7. *Специален педагог:*
8. *Личен асистент:*
9. *Доброволец:*

ДЕЙНОСТИ

1. *Индивидуална работа с деца:*
2. *Консултации за родители:* Консултациите за родители могат да бъдат в няколко посоки: осигуряване на емоционална подкрепа за родителите; обучение на родителите в по-ефективни стратегии за управление на поведението на детето; осигуряване на родителите на необходимата информация за възможни услуги, ресурси, специфики на поведението на детето съобразно неговия проблем и др. под. Консултациите за родителите се осъществяват от психолог, логопед, социален работник или друг специалист.
3. *Консултации за учители:* Когато предстои включването в класа на дете със специални нужди, е възможно учителят да има нужда от повече информация за особеностите на детето, в зависимост от неговия проблем – например: аутизъм, дислексия, умствена

изостаналост и др. Консултациите за учители се осъществяват от психолог, логопед, специален педагог или друг специалист.

4. *Екипни срещи:* Организиране на групови срещи между всички възрастни, които участват в работата с детето – родител, учител, специалисти, доброволци, други. Такива срещи се планират и провеждат в началото и в края на всеки учебен срок (поне 3 срещи годишно), а при нужда – и по-често. Целта на тези срещи: да се събере нужната информация; да се споделят гледните точки от всички участници в процеса; да се планират реалистични цели; да се отчете прогреса; да се обсъдят възможните разрешения на съществуващите проблеми и др.

5. *Групова работа с деца:* Формират се групи според конкретните нужди на децата и тяхната възраст. Акцентите в групите могат да бъдат различни и да се предложат различни варианти на групова работа:

- Творческа група
- Група за овладяване на комуникативни умения
- Група за овладяване на социални умения
- Група за развитие на концентрацията и мисленето

Групите се събират регулярно (веднъж седмично, веднъж месечно или с друга договорена честота). Различни специалисти могат да водят групите. Могат да участват един или двама специалисти.

6. *Работа в класа на детето:* Цел на тази работа е детето да бъде успешно интегрирано/включено в групата от връстници.

7. *Група за подкрепа на родители:* Сформира се група от родители на деца със специални нужди. Групата се събира регулярно (например веднъж месечно). Групата се води от един или двама специалисти.

Изграждане на сензорно-интегративен кът в училищния ресурсен център

1. **Сензорна интеграция:** неврологичен процес, който представлява способността на мозъка да организира и обработва сензорната информация от сетивата и да използва тази информация за да отговори/реагира подходящо в дадената ситуация от ежедневиия живот.
 - (по-лесно е да разберем как се случва това при хора, които имат проблеми със слуховата или зрителна информация, но същото важи и в случаите на затруднена преработка на информацията от тактилната и вестибуларна система.)

Сензорни системи

Съществуват три „скрити“ системи, които се развиват още през вътреутробния период.

1. Тактилна:

- Усещане от докосване
 - Осигурява информация за текстурата, формата и големината на обектите от заобикалящата ни среда. (дава усещането дали активно докосваме нещо или самите ние сме докоснати; позволява да направим разлика между застрашаващи и безопасни усещания)
 - Място на рецепторите – кожа
 - Най-висока концентрация – лице/уста, длани, генитали
 - При дисфункция на тактилната система – проявяват се трудности във фината моторика, артикулацията; силна негативна реакция при неочакван допир.
 - Вербално и невербално поведение на избягване/отдръпване:
 - избягване на групи и ясно демонстриране чрез езика на тялото;
 - по-малко комуникативни
- По този начин, неадекватното свързване/правене на връзки с връстници и други хора, се повлияват ранните социални умения

2. Проприоцептивна:

- Отнася се до сензорния информация и нейната преработка, която ни дава усещането за движенията и позицията на тялото.
- Рецепторите се намират в мускулите, ставите. Това е едно от дълбоките сетива.
- Нарушенията в тази система се отразяват на грубата и фина моторика и на уменията за последователно планиране на определено действие.

Често децата с проприоцептивна дисфункция изглеждат неориентирани, тромави и непохватни.

3. Вестибуларна

- дават информация за положението на тялото в пространството
- рецептори- вътрешното ухо

Тези системи взаимодействат със слуховата, зрителната, вкусовата и обонятелна системи, които се развиват малко по-късно. Резултатът от типичната сензорна интеграция са естественото развитие на самоконтрола, самоувереността, двигателните умения и по-високите нива на когнитивно функциониране.

Сензорно интегративната функция е важна за:

Академични умения	Предпочитания за ръката
Внимание	Здравословни отношения с другите
Слуховата преработка	Мускулен тонус
Баланс	Постурална стабилност
Билатералната координация	Праксис(моторно планиране)
Позиция на тялото	Социални умения
Емоционална увереност	Самоувереност
Координация око-крак	Саморегулация
Координация око-ръка	Езиково-говорни умения
Фината моторика	Тактилна перцепция
Гъвкавостта/адаптивност	Зрителна перцепция
Сила на движенията	Самосъхранение
Грубата моторика	

2. **Сензорно интегративна дисфункция (СИД):** недобро интегриране на информацията, възприета от сетивните системи.

СИД може да причини проблеми в поведението, движенията и научаването.

Различни видове сензорно-интегративна дисфункция:

1. Дисфункция на сензорната модулация – понижена или свръх реакция към съобщенията от сензорните системи.
При понижената реакция – децата обикновено с поведението си показват нуждата от допълнителна стимулация; пр. блъскат се в стената, включват и изключват осветлението, харесват им силни миризми, харесват кисели или дори люти храни, носят тежки неща (големи шишета вода) и т.н.
2. Дисфункция на сензорната дискриминация (разпознаване на стимулите).
Централната нервна система обработва по неправилен начин информацията, която се възприема чрез сетивата.
Отразява се върху цялостното развитие на детето:
-способността за различаване и познаване на предметите от заобикалящата среда

- способността за перценка на топлина, височина и други важни за адекватното ежедневно функциониране фактори.
3. Диспраксия – способността за двигателно планиране, организиране и изпълнение на непознати дейности.

Сензорно-интегративна терапия

Сензо-моторни дейности – чрез тях се изгражда връзката между усещане и движение. Сензорните съобщения идват от тялото и заобикалящата среда. ЦНС интегрира и обработва тези съобщения. След това ние използваме тези съобщения за да продуцираме смислен двигателен отговор (движение), мисли или чувства.

Сензорна стая /стая за въздействие върху сензорно-интегративната система/ и оборудване

Глобална цел – в дългосрочен план, детето да стане възможно най-самостоятелно т.е да се развият ресурсите, които биха му позволили да има умения за самостоятелно справяне в ежедневни ситуации.

Целта на създаването и организирането на специализираната стая е да осигури подходящата сензо-моторна стимулация за децата със СИД. По време на престоя си в стаята, децата получават по адекватен и градивен начин, под ръководството на специалисти, необходимата им сензомоторна стимулация. Това повлиява тяхното поведение, емоции и когнитивно развитие.

Задачи, чрез които се работи за определената цел:

1. Задачи за самообслужване.
2. Способност за грижа за личните си вещи.
3. Способност да престои деня в училище без крайни раздразнения.
4. Способност да организира и разделя на отделни последователности информацията.
5. Способност да „разчита“ знаците на социалната и обкръжаваща среда.
6. Способност да изпълни и да се фокусира върху задачите без ексцентрична разсеяност.
7. Способност да възприема и обработва сензорната информация по подходящ начин.

Необходимо оборудване:

1. - пееща топка; слухова стимулация

2. скачане – координация и баланс

3. стимулира двигателните функции, тактилните усещания и координацията на тялото

4. Сензорна пътека – различни текстури за сензорна стимулация.

5. топки с „бодлички“ – стимулира моториката на ръцете и тактилните възприятия

6.

вестибуларна стимулация

7.

вестибуларна стимулация

Развиващ/обучителен кът

1. **Сандъче с пясък** – тактилна стимулация; вид арт-терапия, непосредствено рисуване
2. **Кубчета**– различни по цвят, материя и големина. (развиват умения за възприемане на пространството и влияят върху фината моторика)
3. **Мозайка** – пространствено перцепция и мислене
4. **Книжки с картинки/и книжки с кратък текст** – активен и пасивен речник, ранни умения за четене(или по-скоро интерес към четенето).
6. **“Флаш карти”** – обикновено са на различна тематика(цветове, форми, професии, противоположности, емоции и т.н.). Развиват високи нива на вербано мислене

<http://www.superduperinc.com/Default.aspx>

Програма за социално включване на децата със СОП

Анета Атанасова (психолог)

Цели на интеграцията на деца със СОП в масово училище:

1. Обучение и получаване на образование заедно с връстниците в норма.
2. Получаване на социален опит, социална интеграция и подкрепа в групата на връстниците.

Постигането на първата цел се постига чрез редица нормативни документи, които утвърждават стандартите за обучение на децата със СОП заедно с техните връстници. Описани са начините на оценяване, приоритизиране на целите на обучение според възможностите на детето (създаване на Индивидуална програма за обучение), изпитване.

Същевременно втората цел – реалната социална интеграция – остава на заден план и често на практика не се осъществява.

Описаната тук Програма за социално включване на децата със СОП има за цел да предложи методика за осъществяване на пълноценна интеграция чрез осъществяване на реално социално включване (придобиване на социален опит, умения за самообслужване и независимост, участие в социалния живот на групата).

Формат на работата по програмата:

Работата по програмата се осъществява в малка група, която се събира на регулярни срещи (между два пъти седмично и веднъж месечно, в зависимост от конкретните възможности в училището). Срещите са с продължителност час и половина (когато темата на работа предполага посещение на определено място извън училището, тогава времетраенето на срещите се определя според необходимото време за изпълнение на планираната дейност). За времето между срещите на цялата група децата участници в групата получават конкретни индивидуални и групови задачи, върху които работят.

Водещ на групата:

Водещ на групата е един (или двама) специалист/а. Те могат да бъдат: психолог, педагогически съветник, социален работник, ресурсен учител.

Членове на групата:

Групата се състои от деца със СОП и деца с типично развитие. Добре е възрастта на децата в групата да е близка (ученици от начален, среден или горен училищен курс е по-логично и полезно да бъдат включени в три различни групи). Броят на децата в групата е добре да бъде между 4 и 10. Децата с типично развитие могат да бъдат от същите класове, от които са децата със СОП. Това са деца, които се съгласяват да участват в групата, след като получат информация за нейното естество и своята роля в нея. Ролята им е да подпомагат социалното включване, придобиването на ежедневни умения и подпомагане на независимостта на децата

със СОП. Съотношението между децата със СОП и децата с типично развитие може да бъде между 1:1 и 2:1.

Очаквани резултати

Участието на деца със СОП и деца в норма равностойно в контекста на работа в малка група създава условия за изграждане на позитивни социални взаимоотношения между тях. Дейностите в групата са насочени към овладяване на ежедневни умения, които са необходими за постигането на независимост, самостоятелност и включване в социалния живот на общността. Водещият на групата насърчава разпределението на задачите (според възможностите и интересите на участниците), насърчава оказването на взаимопомощ, уменията за търсене, получаване и оказване на помощ. Едновременното участие в разнообразни дейности осигурява необходимата основа за изграждане на равнопоставени взаимоотношения, приемане на различията и толерантност. Този модел на взаимоотношения се очаква да се пренесе и в групата на класа.

За да се осъществят очакваните резултати, водещият на групата трябва да следи за участието на всеки един от членовете в групата; да въведе правила, които да осигуряват толерантност в отношенията, приемане на различията, и да следи за тяхното спазване.

Програма за групова работа

Конкретното съдържание на планираните дейности трябва да бъде съобразено едновременно с физическата възраст и реалните познания на децата в съответната област.

ТЕМА	ЦЕЛИ	ДЕЙНОСТИ	КОМЕНТАР
Хранене	1) Придобиване на познания за храната – полезни и вредни храни, здравословно хранене.	1) Дискусия. 2) Търсене на информация в интернет. 3) Провеждане на интервюта с близки, роднини, приятели, учители. 4) Изготвяне на табло. 5) Изготвяне на Power Point презентация.	Някои от дейностите могат да се извършват в цялата група, други да се планират на общата среща и да се раздадат като индивидуални задачи или задачи за работа по двама или трима.
	2) Запознаване с навиците на хранене в различни култури, времена, семейства.	1) Дискусия. 2) Търсене на информация в интернет. 3) Провеждане на интервюта с близки, роднини, приятели, учители. 4) Изготвяне на табло. 5) Изготвяне на Power Point презентация.	Някои от дейностите могат да се извършват в цялата група, други да се планират на общата среща и да се раздадат като индивидуални задачи или задачи за работа по двама или трима.

	3) Придобиване на умения за търсене на рецепти (в интернет, в готварска книга, от близки и приятели).	1) Търсене на рецепти в интернет. 2) Намиране на готварски книги в общинската библиотека. 3) Носене на готварски книги (тефтери) от вкъщи. 4) Събиране на информация от близки и роднини за техните любими рецепти.	Някои от дейностите могат да се извършват в цялата група, други да се планират на общата среща и да се раздадат като индивидуални задачи или задачи за работа по двама или трима.
	4) Придобиване на умения за планиране: определяне на необходимите продукти за приготвяне на определени видове ястия.	1) Съставяне на списък на нужните продукти. 2) Снабдяване с необходимите продукти (носят се от вкъщи, пазаруват се групово или индивидуално).	Тази дейност се извършва от цялата група, а след това всеки има за задача вкъщи да подготви списък на необходимите продукти за изпълнението на определена рецепта. Децата, които не се справят с четенето, могат да ползват помощ от приятел; списъкът с продукти може да се състави чрез картинки/рисушки, освен да бъде написан.
	5) Придобиване на умения за приготвяне на храна.	1) Подготовка на определено ястие в групата. 2) Приготвяне на определено ястие вкъщи (самостоятелно или в групи от 2 или 3 деца).	
	6) Упражняване на навици за културно хранене.	1) Дискусия. 2) Изготвяне на табло. 3) Изготвяне на презентация. 4) Упражняване на научените умения в ситуация на хранене	

		в групата. 5) Хранене навън – посещение на заведение/ресторант.	
	7) Придобиване на умения за сервиране и отсервиране при хранене; миене на съдовете.	1) Сервиране. 2) Отсервиране. 3) Миене на съдове.	
	8) Придобиване на умения за хранене навън.	1) Групово посещение на заведение. 2) Избор на храни и напитки от менюто. 3) Самостоятелно поръчване на храна. 4) Дискусия върху правилното поведение при хранене в заведение. 5) Изготвяне на табло, което представя правилата за правилно поведение по време на хранене на обществено място. 6) Подготовка на презентация. 7) Подготовка на табло и презентация на тема „Поводи за посещение на ресторант“.	
Социален живот	1) Обогатяване на социалния опит. 2) Придобиване на независимост и самостоятелност при организирането и посещението на определени социални събития (ползване на градски транспорт, купуване на билети).	1) Посещение на кино/ театрална постановка/ музей/ изложба. 2) Дискусия преди посещението за подходящото поведение; за това, което ще се наблюдава. 3) Дискусия след посещението.	
Грижа са себе си	1) Придобиване на умения за грижа за собственото облекло.	1) Обличане, събличане, връзване на връзки на обувки, закопчаване на различни по модел и	Може да се играе на „модно ревю“, което създава подходящ контекст за обличане, събличане, връзване

		<p>големина копчета.</p> <p>2)Грижа за обувките – почистване, съхраняване през сезона, в който не се използват активно.</p> <p>3)Избор на подходящи дрехи според сезона, според случая.</p> <p>4)Фотосесия и изложба – модели на дрехи, подходящи за различни сезони и случаи.</p>	<p>на връзки на обувки, избор на подходящи дрехи и комбинации от дрехи.</p> <p>Участниците в групата се преобличат в различни дрехи, подходящи за определени сезони и случаи, правят сами фотографии, които след това проявяват във фотостудио и подготвят тематични изложби.</p> <p>Дрехите се подбират за съответните сезони (пролет, лято, есен, зима); за съответните случаи (излет, посещение на театрална постановка, кино, игра навън, рожден ден, сватба и др.)</p>
	<p>1)Придобиване на умения за грижа за външния вид – миене на зъби, къпане, грижа за косата и ноктите.</p>	<p>1)Дискусия, изготвяне на табло по темата.</p> <p>2)Изготвяне на дневен, седмичен и месечен режим, който включва дейности по грижите за външния вид.</p> <p>2)Дискусия върху отговорностите за грижата за външния вид (родителите се грижат за външния вид на малките деца, но постепенно, когато те растат, поемат тази грижа сами за себе си).</p>	
Време	<p>1)Придобиване на умения за ориентация във времето.</p> <p>2)Придобиване на умения за планиране на събития.</p>	<p>1)Ориентация във времето – вчера, днес, утре.</p> <p>2)Работа с календар.</p> <p>3)Познаване на часовника (механичен, електричен,</p>	

		показания за часа на компютър, мобилен телефон). 3)Изработване на графици и календари (дневен, седмичен, месечен, годишен): в календара се отбелязват важни дейности, важни събития; рождени дни на приятели, роднини и др.	
Пари	1)Разпознаване на парите. 2)Разбиране на смисъла на парите. 3)Придобиване на умения за управление на личен бюджет. 4)Придобиване на умения за пазаруване, съобразено с възможностите и необходимостта.	1)Разпознаване на парите (игри и обучение чрез реални пари и пари „на уж“). 2)Пресмятане на стойността на определени покупки (в реални ситуации и в ситуации на игра). 3)Пресмятане на рестото, което трябва да ни върнат. 4)Игра на магазин – децата влизат както в ролята на купувач, така и в ролята на продавач.	
Професии	1)Повишаване на информираността за различните професии. 2)Избор на професионално занимание. 3) Разбиране на необходимостта от притежаване и придобиване на определени качества и умения за упражняване на дадена професия. 4)Подпомагане на процеса за планиране на необходимите стъпки за овладяване на	1) Запознаване с различните професии (дискусии, научно-популярни и игрални филми, изготвяне на табла и презентации, посещение на различни работни места, срещи с хора, упражняващи различни професии). 2)Анализ на необходимите качества и умения за упражняването на определени професии. 3)Дискусии за личните интереси и желанията за	

	нужните умения за упражняване на избраната професия.	упражняване на професия. 4)Провеждане на интервюта с близки (родители и др. роднини) за начина, по който са избрали професията си.	
Игри и забавления	1)Овладяване на умения за уплътняване на свободното време. 2)Създаване на интереси. 3)Създаване на умения за игри в група.	1)Настолни игри: „Не се сърди, човече”, „Скрабъл”, „Монополи” и др. 2)Дискусия. 3)Изработване на табло. 4) Провеждане на интервюта на тема „Как прекарвам свободното си време”.	Интервютата се записват с диктофон, след това се анализират и обобщават. Интервюират се роднини, близки, приятели, учители.
Ситуация на криза	1)Разбиране за това коя ситуация е кризисна (пожар, злополука). 2)Придобиване на умения за използване на телефона за спешна помощ 112.	1)Дискусия, табло, презентация. 2)Съвместно гледане на документални или игрални (в които има събития, изискващи търсене на спешна помощ) филми и дискусия върху филмите – реакция на героите; адекватно поведение в случая; с какво е опасна възникналата ситуация и др. 3)Ролева игра – ситуация на криза и търсене на помощ при пожар, пострадал човек, пътен инцидент, боледуване.	
Здраве	1)Придобиване на умения за грижа за собственото здраве (посещение на лекар; търсене на помощ при наличието на определени симптоми). 2)Разпознаване на	1)Дискусии, изготвяне на табла и презентации на тема „Здраве и болест”. 2)Запознаване с различни видове болести и техните симптоми. 3)Групово гледане на	Акцентът е върху разпознаване на обичайните ежедневни неразположения и симптоми на обичайни заболявания. Ако има в групата дете, което

	признаците на разболяване.	научно-популярни филми и дискусия. 4)Интервюта с учители, приятели и близки – „Как се грижа за здравето си.“	страда от специфично заболяване, което изисква медицинска грижа, то също може да се включи в разглежданите теми.
Приятелство	1)Разбиране на приятелските взаимоотношения.	1)Гледане на филми с подходящ сюжет, представящ взаимоотношения на приятелство и дискусия върху филма. 2)Дискусия по въпросите на приятелството. 3)Разглеждане и решаване на казуси за приятелството. 4)Изработване на табло на приятелството. 5)Събиране на истории за истинско приятелство чрез интервюта.	
Любов и интимни взаимоотношения	1)Получаване на информация за важни и трудни човешки взаимоотношения, каквито са любовта, секса и интимните взаимоотношения. 2)Научаване повече за сексуалните взаимоотношения. 3)Научаване на начините за предпазване от бременност. 4)Придобиване на разбиране за отговорностите, които поемат сексуално активните възрастни.	1)Гледане на научно-популярни филми с подходящо съдържание и игрални филми с подходящ сюжет, представящ взаимоотношения на любов и интимност; дискусия върху филма. 2)Дискусии върху темите секс; любов; безопасност и предпазване от бременност и болести, предавани по полов път. 3)Събиране на сентенции за любовта от приятели, учители, близки и роднини. 4)Създаване на ръчно	

		изработена книжка със сентенции за любовта.	
Общуване с непознати	<p>1)Разбиране и научаване на правилата за подходящо и учтиво общуване с непознати.</p> <p>2)Разбиране и научаване на правилата за безопасно общуване с непознати.</p>	<p>1)Дискусия.</p> <p>2)Изработване на табло.</p> <p>3)Изработване на презентация.</p> <p>4)Ролева игра.</p>	<p>За ролевите игри могат да се предложат от водещия на групата различни сюжети, релевантни на опита на участниците в групата. Например, в група, в която момиче на 15 години фамилиарничи с непознати като ги целува или им иска телефонния номер веднага след като са казали имената си, може да се създадат подходящи сюжети, в които децата да упражняват различни роли и подходящите начини на поведение във всяка конкретна ситуация.</p>
Използване на интернет	<p>1)Научаване повече за възможностите на интернет и начините на използването му (кореспонденция чрез имейл; комуникация през социални мрежи; търсене на информация по различни теми и др.)</p> <p>2)Научаване на правилата за безопасно сърфиране в интернет.</p>	<p>1)Дискусия за начините, по които може да се използва интернет.</p> <p>2)Изработка на табло и презентация на теми: „За какво мога да използвам интернет” и „Как да използвам интернет безопасно”.</p> <p>3)Поставяне на индивидуални и групови задачи, които могат да се изпълнят чрез използване на интернет, например („Да се намери информация в мрежата за определено животно”; „Да се провери какво е</p>	

		разстоянието в километри между два града, в който живеем и град, в който ще ходим на почивка. Да се проверят възможните начини за придвижване – с кола, с автобус, с влак или самолет.”; „Да се изпратят по имейл определено съобщение до членовете на групата.” и др. под.	
--	--	---	--

ВЪПРОСНИК, изследващ ежедневните комуникационни умения на деца в училищна възраст

А. Комуникативни умения

1.	Пренасочване на вниманието.....	1
2.	Отправяне на молба.....	2
3.	Даване на информация.....	2
4.	Даване на инструкции.....	3
5.	Разказване.....	3
6.	Хумор.....	3
7.	Изразяване на емоции.....	4

В. Откликване по време на общуването

8.	Привличане на детското внимание.....	4
9.	Разбиране на индиректна мода (искане).....	5
10.	Идиоми.....	5
11.	Сарказъм.....	5
12.	Използване на метафори.....	6
13.	Отговор със закачка.....	6
14.	Договаряне.....	6
15.	Молба за изяснение.....	7

С. Провеждане на разговор и включване във взаимодействие

16.	Интерес към взаимодействие.....	7
17.	Поддържане на разговор и взаимоотношение.....	8
18.	Предположения и споделяне на знания.....	8
19.	Възстановяване на разговор.....	8
20.	Включване в разговор.....	9
21.	Прекъсване на разговор.....	9

Д. Промяна на контекста на общуване

22.	Личност.....	9
23.	Ситуация.....	10
24.	Време.....	10
25.	Тема.....	10
26.	Книгите като съдържание за разговори.....	11
27.	Употреба на реч в играта.....	11
28.	Взаимодействие по двойки.....	12
29.	Спазване на социалните норми на общуване..	12

Име на детето.....

A. КОМУНИКАТИВНИ УМЕНИЯ

1. Привличане на внимание

а) Към себе си

Ако сте заети с нещо, как детето обикновено привлича Вашето внимание?

Примери:

Опитва се да установи зрителен контакт.

Подръпва Ви по дрехата или почуква по рамото.

Жестикулира или Ви нови нещо.

Обръща се към Вас по име.

Повтаря името Ви многократно.

Вика от другия край на стаята.

Прави нещо, което му/и е било казано да не прави- започва борба, създава силен шум и т.н.

б) Към предмети, други хора, събития

Ако детето иска да Ви покаже нещо, как го прави?

Примери:

Обръща се да погледне към обекта и после се обръща към Вас.

Подръпва Ви и издава звуци.

Посочва предмета/човека

Казва нещо от вида “Виж това” и започва да говори за него.

Коментира високо.

2. Молба

а) Молба за помощ

Ако детето има нужда от помощ за нещо, как обикновено я иска от Вас?

Примери:

Посочва това, което иска.

Иска помощ без да казва какъв е проблемът.

Иска помощ и обяснява от какво има нужда.

Разстройва или се ядосва без да потърси помощ.

Чака, без да предприема никакви действия.

б) Искане на информация

Ако детето види или чуе нещо, което не знае, например: по телевизията, от книга или друго, как ще попита за повече информация?

Примери:

Поглежда Ви с озадачено изражение.

Настоятелно посочва или прави звуци.

Пита “Какво е това?”

Задава много въпроси .

Не търси информация.

1. Предоставяне на информация

Когато детето Ви разказва нещо от училище, как го прави?

Примери:

Показва Ви нещо, например: тетрадката за домашно, или къде се е ударило и т.н.

Отговаря директно, но кратко.

Дава ясно обяснение.

Не предоставя достатъчно информация, така че да разберете за какво говори.

Разказва и обяснява по въпроса прекалено дълго.

2. Даване на инструкции

Ако детето се опитва да Ви каже как се играе някоя игра или как се прави нещо, как обикновено Ви го казва?

Примери:

Показва, демонстрира.

Дава ясни инструкции.

Обясненията са с объркана последователност.

3. Разказване

Ако детето Ви разказва за нещо, което се е случило или някаква история, например: сюжета на някоя книга, филм или телевизионно предаване, как го прави?

Примери:

Опитва се да го направите с помощта на жестове и отделни думи.

Опитва се да покаже какво се е случило като го разиграва.

Прави го като отговор на Ваши въпроси.

Разказва последователно историята.

Не се идентифицира в достатъчна степен със събитията и героите, за да се разбере.

Последователността на историята е объркана.

4. Хумор

Когато детето разказва смешки или вицове, какви са те?

Примери:

Прави нещо смешно, например- крие се и се показва.

Прави смешни физиономии или звуци.

Гатанки, каламбури, игра на думи, шеги.

Практически шеги.

Фини шеги.

Една и съща шега многократно.

Смешното е пропуснато или не се разбира.

5. Изразяване на емоциите

а) Задоволство/ радост

Ако детето наистина е доволно от нещо, как го показва на останалите?

Примери:

Усмивва се или се смее.

Прегръща или ръкопляска.

Казва как се чувства.

Става шумен и развълнуван.

Запазва го за себе си.

б) Разтревожен, разстроен

Ако детето е наранено или разстроено, как Ви съобщава за това?

Примери:

Става дистанциран или раздражителен.

Плаче.

Обяснява как се чувства и защо.

Става мрачен и навъсен, така че да го попитаме защо.

Б) ОТГОВОР НА КОМУНИКАЦИЯТА

6. Привличане на внимание

Когато искате да привлечете вниманието на детето, как го правите?

Примери:

Докосвате го (по рамо, глава, ръка и т.н.).

Заставате така, че да може да Ви вижда.

Посочвате го.

Казвате името му.

Повишавате гласа си.

Трябва да направите нещо изненадващо, екстремно, крайно.

7. Разбиране на не директна молба, желание, искане.

Ако кажете нещо, което се предполага, че искате детето да направи, например, "Не е ли време да почистим?", "Искаш ли да си измиеш ръцете?" как той / тя ще реагира?

Примери:

Не отговаря.

Разбира за какво го молите и го прави.

Отговаря Ви буквално, с шеговит тон.

Отговаря Ви буквално с "Да" или "Не", но не прави поисканото от Вас.

8. Идиоми

Ако използвате израз като “Изтрий тази усмивка от лицето си” или друг подобен, какво затруднява детето? Как реагира?

Примери:

Игнорира казаното.

Изглежда объркано.

Пита какво сте имали предвид?

Опитва се да го приеме буквално.

Пита Ви за значението на израза.

9. Сарказъм

Как детето реагира на някой, който е саркастичен?

Примери:

Игнорира го.

Изглежда объркан.

Разбира замисъла.

Приема го буквално/ влиза в противоречие.

10. Разбиране на смисъла на получаваната в общуването информация

Някога детето коментирало ли е начинът, по който хората говорят или защо използват определени думи и изрази? Какво точно коментира?

Примери:

Някой говори различен език.
Акцент.
Непознати думи.

11. Отговор със закачка

Какви неща карат детето да се смее?

Примери:

Клоунада (фарс) и визуални шеги.
Глупави рими.
Груби думи.
Игра на думи.
Смее се без видима причина.

12. Договаряне

Ако друго дете не приема да прави това, което му предлага Вашето, как то ще реагира?

Примери:

Предимно невербално: бутане, удряне.

Води дълъг спор за това.

Изисква възрастен, за да го оправи.

Договаря компромисен вариант с детето.

Продължава напред, като се отказва от първоначалното предложението.

13. Искане на разяснение

Ако сте поискали от детето да извърши някаква дейност, но то не е разбрало какво точно трябва да направи, какво ще направи?

Примери:

Опитва се да извърши задачата, но скоро се отказва.

Опитва се да получи помощ от друго дете.

Пита за разяснение и опитва отново.

Не се и опитва да го направи.

С. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ И РАЗГОВОР

14. Проява на интерес към взаимодействие

а) Как взаимодейства детето с другите деца от групата?

Примери:

Настоява да бъде оставено да си играе настрана.

Говори си само с едно от децата.

Слуша и отговаря на няколко деца от групата.

Не обръща внимание на другите деца.

б) Как детето осъществява контакт с възрастен?

Примери:

Взаимодейства само с възрастен, който познава добре.

Разговаря с определен кръг от възрастни.

Отбягва да разговаря с възрастни.

Държи се прекалено приятелски с хора, които не познава добре.

15. Поддържане на взаимоотношение и разговор

Когато си говорите с детето, как се развива разговора?

Примери:

Детето минимално участва в разговора.

Детското участие е еднакво с това на възрастния.

Детето взема връх в участието в разговора.

Прескача от тема на тема.

Разговорите са кратки(бързо приключват).

Трудно е да се разберете един друг.

16. Правене на предположения и споделяне на знания

Когато детето говори за нещо, което Вие не знаете, колко добре Ви обяснява за това?

Примери:

Обяснява всичко ясно.

Не дава достатъчно информация, която да Ви помогне да разберете.

Предполага, че вие знаете повече по въпроса.

Казва Ви повече, отколкото има нужда да знаете.

17. Възстановяване на разговора.

Ако си говорите заедно и Вие не разбирате нещо, което детето казва, как обикновено реагира?

Примери:

Опитва се да Ви покаже по различен начин, с жестове или

демонстриране.

Изяснява адекватно.

Разстройва се и се отказва.

Продължава да преповтаря вече казаното.

Държи се сякаш това е по Ваша вина.

18. Включване в разговор

Ако вече се води разговор, как детето се включва в него?

Примери:

Подскача нетърпеливо, докато бъде включено в разговора.

Допринася за развитието на дискусията.

Прекъсва, докато някой друг говори.

Опитва се да промени темата към нещо, което му е интересно.

Не се старее да се включва.

19. Прекратяване на разговор

Как обикновено завършва разговорът Ви с детето?

Примери:

Разсейва се и бързо губи интерес.

Спира разговора рязко.

Завършва го естествено и непринудено.

Не знае как да завърши.

Д) ПРОМЯНА НА КОНТЕКСТА

20. Личност

Има ли хора, с които на детето му е приятно да бъде или предпочита да говори повече ?

Примери:

С родителите.

Други членове на семейството.

Детегледачка или учител.

Приятели на семейството.

Други деца.

Радостно си разговаря с всеки.

21. Ситуация

Има ли момент (ситуация), когато детето е по- комуникативно?

Примери:

В къщи.

В училище.

Когато говори по телефона.

В групата.

С един приятел.

22. Време

По кое време на деня детето е по- разговорливо?

Примери:

По време на хранене.

Преди лягане.

По път за училище.

На връщане от училище.

23. Тема

а) За какви неща предпочита да говори детето?

Примери:

За извършваната в момента дейност.

Играчки/ игри.

За членовете на семейството или приятели.

За телевизия.

Спорт или други интереси/хобита..

Има склонност да говори само на една тема.

б) Има ли време, когато детето задава въпроси за абстрактни теми като Бог, смъртта, как е започнал света? Какъв вид неща харесва да дискутира?

Примери:

Бог.

Смърт.

Как е създаден света.

Правилно и грешно.

Война.

24. Книгите като съдържание за разговори

Какво е отношението на детето към книгите?

Примери:

Харесва да разглежда книжки с възрастен.

Харесва да слуша истории.

Не проявява интерес към книги.

Чете и говори за книги доста често.

25. Употреба на езика в играта

Когато детето играе, какъв вид разговор води?

Примери:

Обикновено е мълчаливо.

Говори за това, което се случва в играта.

Говори по начин характерен за отделните герои, които пресъздава в играта.

Създава/измисля истории.

Създава правила и организира другите деца за игра.

26. Взаимодействие по двойки

Когато детето е с други деца, как си взаимодейства с тях?

Примери:

Играе само.

Играе настрани от другите.

Наблюдава ги отстрани.

Има нужда от ръководството и участието на възрастен.

Предлага игра или дейност.

Опитва се да доминира.

Включва се с радост в игра с другите деца.

27. Съобразяване със социалните правила на общуване

Как детето показва разбирането на необходимостта да бъде учтиво и да се впише в социалните очаквания при общуване?

Примери:

Понякога казва “Моля” и “Благодаря”.

Учтиво е към по-възрастни, посетители (непознати хора).

Коментира грубостта на другите хора.

Не отправя лични коментари пред хора.

1. ()

1.11	,	
1.10		
1.9	,	
1.8	;	,
1.7	,	,
1.6	
1.5		
1.4		
1.3		
1.2	(.
1.1	/	(.....

2. ()

2.7	(,
2.6	/	/
2.5		
2.4	,	
2.3		
2.2	,	
2.1	,	

3.

3.10		
3.9	,	,
3.8		
3.7	,
3.6		
3.5	,	
3.4		
3.3		
3.2	,	
3.1	,	(.....

4.

4.12		
4.11	,	
4.10	,	
4.9		
4.8		
4.7		
4.6	()
4.5		
4.4	,	,

4.3 ()
4.2 ()
4.1

5.

5.5		
5.4	(. , , .)	
5.3	.. , -	
5.2	(. ,)	
5.1		

6.

6.7	(, , ..	
6.6		
6.5	(.)	
6.4		
6.3	- !	
6.2	(. ,)	
6.1		

7.

7.9	, , (- , ,)	
7.8	, (, ,)	
7.7	, - , ,)	
7.6	(.) ,	
7.5		
7.4	(. ,)	
7.3	, ,	
7.2	, ,	
7.1		

8.

8.17		
8.16		
8.15		
8.14		
8.13		
8.12		
8.11		
8.10	, ,	
8.9		
8.8	, (. / ,)	

8.7
8.6
8.5
8.4
8.3
8.2
8.1

cereals/

pretend/ / ,

9.

9.12	, , .. , ,	
9.11	/ , ,	
9.10	/	
9.9		
9.8		
9.7		
9.6	/ - , ,	
9.5		
9.4		
9.3		
9.2		
9.1	, ,	

10.

10.11		
10.10	()	
10.9		
10.8		
10.7		
10.6	,	
10.5		
10.4	(.)	
10.3	/	
10.2		
10.1		

11.

11.8	/ ,	
11.7	,	
11.6		
11.5		
11.4	,	
11.3		
11.2	/ .. ,	
11.1	/ ..	

12.

12.11	
12.10	fuse/ , / (. /in plug)
12.9	
12.8	
12.7	
12.6	
12.5	
12.4	
12.3	
12.2	/
12.1	/

13.

13.5	,
13.4	,
13.3	,
13.2	,
13.1	

14.

14.10	,
14.9	,
14.8	,
14.7	
14.6	
14.5	,
14.4	
14.3	
14.2	
14.1	

15.

15.5	
15.4	
15.3	,
15.2	,
15.1	

16.

16.11	,	
16.10	()
16.9		
16.8		
16.7		
16.6	/	
16.5	/	
16.4		
16.3		
16.2	/	
16.1		

17.

17.5	,	
17.4		
17.3		
17.2		
17.1		

18.

18.5	,	
18.4		
18.3		
18.2		
18.1		

19.

19.15	,	
19.14	,	
19.13	-	
19.12		
19.11	,	,
19.10	()
19.9		
19.8		
19.7		
19.6	()
19.5		
19.4		
19.3		
19.2		
19.1		

20 .

20 .7	,	
-------	---	--	-------

incinerators			
20 .6		
20 .5		
20 .4		
20 .3	,	
20 .2	,	
20 .1		

20 .

20 .5		
20 .4		
20 .3		
20 .2		
20 .1		

21.

21.10	-	(, .)	
21.9			
21.8		(.)	
21.7)	(.)	
21.6	,) (. ,	
21.5	,) (.)	
21.4	,) (. , ,	
21.3)	(. - , ,	
21.2			
21.1			

22.

22.12	,) , (. ,	
22.11	-	(. , -)	
22.10	,	, , , ,	
22.9	,	, , , ,	
22.8			
22.7		(. , ,)	
22.6	/		
22.5			
22.4		(. ,)	
22.3			
22.2		- ,	
22.1			

23.

23.15	,		
-------	---	--	--	-------

23.14	,
23.13	
23.12	
23.11	
23.10	
23.9	
23.8	
23.7	
23.6	
23.5	
23.4	
23.3	
23.2	
23.1	

24.

24.9	,
24.8			(. ,
24.7)	,
24.6			(.)
24.5			-
24.4	.	,
24.3	.	,	,
24.2			/ ,
24.1

25.

25.12	(,)	
25.11		
25.10	(,)	
25.9		
25.8		
25.7		
25.6		
25.5		
25.4		
25.3		
25.2		
25.1	;	

26.

	
--	--	-------

26.9			
26.8	(.)	
26.7	(. ” ”, “ ”)	
26.6	” “ (. ”)	
26.5	”) (“ ”, “ ”),	
26.4	”) (. ” ”, “ ”, “ ”)	
26.3	“ ”	
26.2		
26.1	(. ,)	

27.

27.12	-) (.)	
27.11	”) (. , “ ”)	
27.10) , (.)	
27.9	“ ”, “ ”, “ ”, “ ”, estimate how many/ /	
27.8	“ ” “ ”	
27.7	(. , ,)	
27.6	(. , ,)	
27.5	(. , , . .)()	
27.4		
27.3	/	
27.2	(.) / (.)	
27.1)	

28. /

28.19) (. , . . , , ,)	
28.18	(.)	
28.17	, (.)	
28.16		
28.15	(. .)	
28.14		
28.13		
28.12	(.)	
28.11	,)	
28.10		
28.9		
28.8	(. ,)	
28.7)	
28.6	12	
28.5		

28.4	,	
28.3	,	
28.2	, ,) (.	
28.1	, /	

29.

29.11	,
29.10		
29.9	,	
29.8		
29.7	(;)	
29.6	- (. ,)	
29.5) ,	
29.4		
29.3	, ,	
29.2	/ ,	
29.1		

30.

30.6	,	
30.5		
30.4	(.	
30.3	/) /	
30.2	,	
30.1		

31.

31.7	(.)	
31.6	- (. , ,)	
31.5	(.	
31.4) ,	
31.3	(. ,)	
31.2	,	
31.1		

32.

32.16	,	
-------	---	--	-------

32.15	/ ,	
32.14	/ ,
32.13		
32.12		
32.11		
32.10	, ,	
32.9		
32.8	- , ,	
32.7		
32.6	,	
32.5		
32.4		
32.3		
32.2		
32.1		

33.

33.14	, ,	
33.13		
33.12		
32.11	, , () ,	
32.10	,
32.9		
32.8		
32.7		
32.6		
32.5		
32.4	, ,	
32.3		
32.2	10	
32.1	, .. , -	

34.

34.13	, , ,
34.12	, .. , ,	
34.11		
34.10		
34.9	- , ,	
34.8		
34.7		
34.6	(. ,)	
34.5		

34.4
34.3
34.2
34.1

(,)

35.

35.13	(. , , , ,)	
35.12)	
35.11	(. , , , ,)	
35.10	, , , , , (.	
35.9	, “ ”()	
35.8	“ ”(. , , ,),	
35.7) (. , , , , , ,	
35.6	, , , /) (. ,	
35.5	, , (. ,	
35.4	, (.) ,	
35.3	, /)	
35.2	(. , , , ,)	
35.1	, /) (. , , , ,)	

1.

--

2.

--

3.

--

4.

--

5.

--

6.

--

7.

--

8.

--

1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----
2.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---
3.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----
4.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

1. ()
2. ()
- 3.
- 4.

5.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---
6.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---
7.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---
8.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----
9.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----
10.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----
11.

1	2	3	4	5	6	7	8
---	---	---	---	---	---	---	---
12.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----

- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.

13.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---
14.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----
15.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---
16.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----
17.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---
18.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---
19.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----
20.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---
20.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---
21.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 20.
- 21.

22.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----
23.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----

- 22.
- 23.

24.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---
25.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

- 24.
- 25.

26.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---
27.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

- 26.
- 27.

28.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

28. /

29.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----
30.

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---
31.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

- 29.
- 30.
- 31.

32.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----

- 32.

33.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----
34.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----

- 33.
- 34.

35.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----

- 35.

ОТ КЛАСНАТА СТАЯ: СПОДЕЛЕН ОПИТ НА НАЧАЛНИ УЧИТЕЛИ

Марио- състояние и развитие на детето, ситуация в класната стая, решения детска церебрална парализа *Иванка Димова (начален учител)*

1. Състояние и развитие

Марио постъпва в училище за първи път в първи клас през 2006г., когато е на 9 години с диагноза Детска церебрална парализа. В медицинската му експертиза се посочва, че общото състояние е задоволително, на лице е увреждане мускулатурата на долните крайници, поради което има нестабилен стоеж. Налична е и частична пареза на ръцете като по-засегната е дясната ръка. Съхранена груба моторика. Вяроятно парезата е засегнала частично и дялове в мозъка. Марио има непрекъснато и обилно слюноотделяне, емоционални изблици, когато се чувства притеснен. В първоначалната експертиза прибързано е окачествен като "негоден за обучение". Това е причина родителите на Марио първоначално да губят смисъл и желание той да бъде обучаван. Посещава детска градина, където с него работят психолози и рехабилитатори, но в началото подобренията са малки и нищожни. Обмислят вариант, в който детето да живее на село с баба си и дядо си и някак да преживява дните си там.

Социален работник, който заема управленска позиция в училището, разбира за случая на Марио и убеждава родителите му да го запишат в първи клас за ограмотяване. Те го правят с неохота, изгубили вяра за съществен напредък в тази посока.

В първи клас Марио се придвижва бавно, подпирайки се на стената или с помощта на възрастен, в случая учителката му. Той е бавно и трудно подвижен. Отнема му много време, за да се придвижи до тоалетна или до друга стая.

Психологически характеристики. Марио има нарушена концентрация и устойчивост на вниманието, от тук и леки нарушения на качеството на паметта. Налично е стеснен обхват на внимание и ограничено зрително поле. Това налага, на по-късен етап, във втори клас да започне да носи очила. Мисленето му е предимно нагледно-образно. Затруднява се с мисловни операции като : анализ, синтез и класификация на наличната информация. Детски тест за интелигентност показва наличие на лека степен на интелектуален дефицит.

В първи клас Марио подхожда с голямо старание и ентузиазъм към ученето. Всеки негов напредък се отбелязва с похвала и насърчение. Това го мотивира, както и усещането за успех и справяне с поставените към него задачи. Задачите към него са по-малко на брой, от тези към останалите деца и се дават да бъдат изпълнени за по-дълго време. За неговото ограмотяване се подхожда индивидуално, въпреки че Марио е в общия клас, заедно с другите деца. Това му позволява да се развива и напредва със собствен темп, а също и да овладява ключови социални умения. Задачите му се поставят индивидуално, но същевременно има възможност да демонстрира своите овладяни знания и да се представя пред останалите деца в групата.

Успехите му, дори и малки, го мотивират и ентузиазмът му расте.

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

В края на първи клас Марио може да чете сравнително гладко, в норма за края на първи клас. Прави го с голямо желание, защото се чувства уверен. Изписва думи под диктовка, като това се извършва с бавни темпове. Марио научи буквите с помощта на компютър. Започна с разпознаването им на клавиатурата, а след това и писане чрез нея. Първоначалните му усилия бяха насочени към това да власее и контролира собствените си крайници. Тъй като лявата ръка е с по-голяма парализа, а дясната е по-подвижна, но с неовладени движения, на Марио му отне известно време да се научи да натиска с пръстче само една от буквите на клавиатурата и

веднага да го вдига, за да се изпише само една буква на екрана. Постепенно започна да пише с по-координирани и контролирани движения, все още бавно и пропускащ гласните звукове в думата. До края на първи клас успя да се научи да изписва поредица от кратки(едносрични и двусрични) думи под диктовка. Като изпитваше трудност да изписва цели изречения, в съответствие с правилата.

Той успяваше да предаде съдържанието на прочетения от него текст, макар и с по-малко думи. Истинска трудност за него представляваше съставянето на собствен текст по дори по картина.

Трудно открива и запомня логически връзки. Учи стихотворения наизуст много добре. Във втори и трети клас започна успешно да овладява езиковите правила за правопис. Започна да изписва по-дълги думи и цели изречения, както под диктовка, така и при препис на текст. Темпото на четене е все по-добро. Има правилно разбиране за категориите добро – зло и дава кратък анализ на текста, както и назовава качества на героите. Тестове прави успешно, но устно, с помощта на възрастен, който вписва отговорите вместо него.

В още по-горните класове (6-ти) Марио става все по-уверен в знанията си, активно участва в дискусиите по литература. Наблюдават се подобрения в четивната техника. Работи упорито и постоянно и напредъкът му е видим за останалите, както и за учителите му. Работи в клас и индивидуално с учител.

МАТЕМАТИКА

Извършва успешно аритметичните действия за тази възраст. Най-труден остава за него момента на преразказване на текст, съставяне на собствен текст и решаването на текстови математически проблеми.

2. Поведенчески стратегии за обучение и регулация на поведението

1. Всекидневно отчитайте поведението и успеваемостта на Марио в дневник. В него отразявайте поведението, които считате за важни.
2. Установете дневен режим и го спазвайте.
3. Предварително обмисляйте какво следва да учи и стъпка по стъпка следвайте дейностите.
4. Преди смяна на всяка дейност, предупреждавайте, за да знае какво предстои да се случи.
5. Обяснявайте му подробно последователността от действия и правилата за работа, за да сте сигурни, че ви е разбрал какво искате.
6. Привлечете вниманието му, за да дадете инструкцията си/ изключете телевизор, музика/
7. Използвайте името, когато говорите на детето.
8. Напомняйте му да си обърне лицето към вас, за да имате зрителен контакт.
9. Когато давате инструкции, говорете кратко и ясно, за да ви разбере точно какво искате да направи.
10. Изработете ясни правила.
11. Хвалете усилията му, дори и ако изпълнението на задачата не е свършено. Похвалата трябва да се прави непосредствено след изпълнение на поставената задача.
12. Сменяйте дейностите и учете на малки интервали от време/20-30 мин./- почивка и даване на друга дейност.
13. Разпределяйте задачите на кратки стъпки.
14. Всички възрастни около детето трябва да бъдат последователни в поведението и изискванията си към него.
15. Следете го да не се преуморява.

16. Предлагайте избор на детето
17. Съобразявайте се с индивидуалния му темп на развитие и с индивидуалните му потребности.
18. Открийте какво му доставя удоволствие- предоставяйте му го при възможност. Това е важно за самочувствието и самоуважението му.
19. Винаги го предупреждавайте, когато предстои промяна в ежедневието му.
Предупреждавайте го за това, което ще се случи и какви очаквания да има
20. Назовавайте и вашите очаквания, нагласи, мисли, чувства.
21. Насочвайте вниманието си към изслушване, разбиране и подкрепа.
22. Търсете и стимулирайте силните му страни.
23. Улавяйте моментите в които е направил нещо гравивно- тогава го подкрепяйте и насърчавайте. Използвайте редовно и предимно поощрения веднага, след конкретно изпълнение на задача. Поглеждайте какво прави и казвайте: "Ти правилно реши задачата...Браво..."
24. Играйте с него(в удобно време и място за това). Оставете той да избере на какво ще играете. Наблюдавайте го какво прави, казва, като се въздържате да правите корекция на поведението.
25. Коментирайте емоциите и преживяванията му.
26. Обръщайте внимание на тона на гласа си, старайте се да е позитивен и не санкциониращ.
27. Сравнявайте го с него самият, а не с другите. Например:"Днес се справяш със задачите по математика по- добре(по- бързо) от вчера; "Доставя ми удоволствие да гледам как..."

Стратегии, засягащи поведението на ученика

1. Използвайте малко на брой, но ясни правила.
2. Чсно съобщете своите очаквания. Редовно напомняйте : "Пиши", вместо "Защо не пишеш".
3. Обръщайте внимание на тона на гласа- да не е авторитарен.
4. Напишете правилата си на карта и му я дайте.
5. Използвайте редовно поощрения (похвали, точки), веднага след конкретното изпълнение на задачата.
6. Направете заедно с родителите тетрадка за всекидневно отчитане на поведението и знанията на детето в клас. Отчитайте най- много три вида поведения, които считате за важни.
7. При възникнал проблем се обадете на родителите, обсъдете с тях конкретни мерки. Не чакайте проблемът да се задълбочи.
8. Комуникирайте директно с родителите, а не чрез детето. Това може да става, чрез тетрадка за записки, по телефона или друг начин.
9. Бъдете активната страна в търсене на комуникация с родителите.

Стратегии, засягащи обучението

1. Давайте по- кратки задачи(аритметични, текстови)или давайте задачите стъпка по стъпка. Когато е изпълнена първата задача, чак тогава дайте втората и т.н.
Преживяването на успех е задължително условие с оглед превенцията на училищен негативизъм и отказ от учене.
2. Давайте инструкциите си в устен и писмен вид.
3. Давайте(при необходимост) опростени задачи- например: само с едно условие.

4. Упражнявайте едно и също нещо по- дълго време(при необходимост)
5. Помислете кое място в клас е най- подходящо за детето(на кой чин и до кого да стои)
 - б. Винаги, когато е възможно, онагледявайте преподаването.

Трениране на социални умения

1. Отиграване на проблемни ситуации чрез “игра на роли”
2. Включване в тренинг за решаване на конфликти.

**Петър –
състояние и развитие на детето, ситуация в класната стая, решения
тригоноцефалия
Десислава Каракашева (начален педагог)**

1. Състояние и развитие

По думите на майката Петър е роден с деформация на черепа.

Според предоставените ми документи установената диагноза е вродена тригоноцефалия и лека степен на изоставане в умственото развитие. Диагнозата на логопеда е вторично езиково нарушение при интелектуална недостатъчност.

Според логопеда детето разбира смисъла на думите и изпълнява сложни инструкции. Пасивният му речник е с добри параметри. Детето използва звукоподражания. Структурата на думата е нарушена – с пропускане и опростяване на срички. Допълва смисъла с жестове и интонация. Изговаря главно гласните звукове на думите и само хората, които го познават добре, разбират какво казва.

Петър е посещавал логопедична детска градина, подготвян е индивидуално и дойде в училището ни с чудесна основа – умения за четене (поне според това, което мога да разбера и според характеристиката, която имам), изписване на печатни буквите, разпознаване на герои от приказки, познаване на числата и умение да събира с едно, групиране, сравняване.

Два месеца след началото на учебната година смятам, че детето възприема с много добри темпове изучавания материал. Чудесно прави звуковите модели на думите, изписва ръкописно изучените до момента букви. Пише под диктовка. Смята почти без грешка. Отговаря често пъти вярно на поставени въпроси.

Много е позитивен. Идва на училище с чудесно настроение. Когато работи в час, изпитва необходимост от постоянно одобрение, което възприема много емоционално, шумно, позитивно. Това го мотивира да продължи със следващата задача. Много повече го насърчава обаче моето одобрение, отколкото това на бабата. В този смисъл, въпреки, че тя е до него, аз също трябва да съм много често там. Понякога ме задържа и не ме пуска да продължа, за да видя как се справят другите деца.

В началото нямаше задачи, с които да не се справи. Напоследък като че ли повече се уморява и понякога отказва да изпълни конкретна инструкция. Когато бабата го притисне да я изпълни, той се настройва срещу нея. Понякога изпада в състояния на агресия и автоагресия без видима причина. Майката и бабата казват, че това се случва поради чувство за отхвърляне.

Петър си има свои „ритуали“, които може би му дават чувство за сигурност - например винаги преди да влезе в класната стая, прочита табелките на вратата. Винаги поздравява децата, когато идва или си тръгва.

Почти никога не се заиграва с тях. Понякога просто се приближава до тях, услужва им с нещо при нужда. Понякога руши нещо, което са построили с конструктора. Когато играем заедно с класа и той се включи, винаги подава топката на мен, рядко на друг от класа.

Харесва да рисува и да твори изделия по домашен бит. Прави това с помощта на бабата.

2. _____

През първия месец от учебната година бабата повтаряше за Петър всичко, което преподавах в класната стая. Наблюденията ми са, че роднини, в ролята на асистенти, страдат от усещането за провал от евентуални грешки и провали на детето и се стремят да го предпазят от тях, а това е същността на процеса на учене- проба- грешка.

В момента Петър изразява огромна необходимост от моето одобрение на всичко, което прави.

Има нужда често да проверявам написаното от него и да показвам радост от това, което виждам в тетрадката му. Аз се старая да правя това, той се радва, понякога се опитва да ме задържи за по-дълго при него. Избирам най-хубаво написаната буква и му казвам, че е красива. След това му показвам най-изкривената и го моля да я поправи. После отивам да видя как пишат другите деца. Това се случва няколко пъти в един час.

Понякога Петър издава силни звуци или удря главата си в чина – това състояние продължава между половин минута и две-три минути според моите наблюдения и усещане за време. Има случаи, в които се повтаря неколнократно в един час.

Случи се и това друго дете от класа да удари главата си по подражание на Петър. Веднага след часа разговарях с него. Причината била, че не разбрал моята инструкция по домашен бит. Помолих го да говори, когато има проблем. Два дни след това, в отсъствието на Петър, с децата отново говорихме за неговите особености и специално подчертах неспособността му да се изразява по друг начин и по тази причина понякога удря главата си. Добавих, че ние имаме възможност да говорим за проблемите и е добре да го правим. Аз по принцип ги насърчавам да говорят. След тази ситуация не съм забелязала подобни прояви у другите. Децата говорят за всичко, дори и когато понякога не са съгласни с мен – тогава коментираме и всичко е наред.

3. Стъпки за преодоляване на възникващи, в процеса на обучение в класната стая, проблеми

- координиране процеса на обучение с терапията, която осигуряват на Петър извън училище;

- сформиране екип около детето (логопед, психолог, учител, бабата, и т.н.), който да се събере и да изработи индивидуална програма за работа. В разговор с психолог за работата ми с Петър в клас разбрах, че в неговия случай е по-добре да обърнем внимание на социализирането му – това да заложим като акцент в програмата.

Детето вече познава буквите и може да чете, а сега се учи да пише ръкописно и се справя добре. След последния ми разговор с майката, открих, че за нея е важно да е ясно и някъде написано, че нямам изисквания към детето да казва стихотворения, да разказва уроци, да излиза на дъската, когато не е уверено и тази индивидуална програма ще й осигури тази рамка на изискванията.

Бях дала стихотворение за учене на всички деца и тъй като от бабата знаех, че детето може да го научи, и защото не исках тя и той да се чувстват пренебрегнати, го написах като домашно и за него. Но в никакъв случай не съм очаквала той да го каже перфектно. Той „каза“ това, което беше запомнил и доколкото можеше. Всички го аплодирахме. Смятах, че се справям чудесно със задачата от една страна да не подценявам детето, да му дам всички възможности да се прояви, да не го пропускам в която и да е дейност в урока, а от друга – да нямам твърде големи изисквания към него и да насърчавам всяко негово успешно и не чак толкова успешно усилие.

Относно идеята за социализирането, това, което правя, е да каня Петър в общите игри. Понякога той се включва, друг път не. Моля деца да му помагат за нещо. Включвала съм го в работа по групи.

**Ангел –
състояние, развитие и особености
Десислава Каракашева (начален учител)**

1. Състояние и развитие

Диагнозата на Ангел е леко умствено изоставане. Определят развитието му като на 4 годишно дете. В детската градина, която е посещавал, се усъмнили в диагнозата – за тях тя е аутизъм. Затова насочили родителите на Ангел отново да го диагностицират. Резултатът обаче отново бил същият – диагнозата била потвърдена.

Майката ми разказа това по моя молба – бях чувала, че детето е с изоставане, а в същото време забелязвах особености от аутистичния спектър. Затова я помолих да ми разкаже за състоянието на детето.

Наблюденията ми са, че детето говори почти само когато има проблем – нуждае се от нещо или някой го притеснява. Не изговаря ясно всички звукове в думата и затова не винаги разбираме това, което казва. Проговорил е на 4 години. Според наблюденията ми пасивният му речник е много добре развит.

Ангел може да чете. Изписва печатно всички букви. Пише ръкописно тези, изучени до момента. Смята много точно. На последната контролна работа по математика няма нито една грешка. Често по собствено желание рисува на дъската звукови модели на думи, които сме разглеждали в часа или които го вълнуват. Понякога дългите думи го затрудняват, но когато ги разделя на части, определя звуковия състав без проблем. Също по своя инициатива обича да пише на дъската букви и думи, задачи, които сам да реши.

Притеснявах го дългите редове в учебната тетрадка, които трябва да запълни с букви. Казваше „дълго е“ и отказваше да работи. Тогава разделях реда с точки, като между всеки две точки той трябваше да изписва буква. А накрая на всеки ред му рисувах човече. Това продължи няколко седмици. Сега Ангел пише без да се плаши от редовете. ☺ Прави чудесни диктовки, но само на индивидуална работа.

Майката ми е споделяла, че веднъж, след като детето е разглеждало телефона ѝ, я е попитало „Мамо, искаш ли да ти кажа телефона на леля... на обратно?“ Майката се съгласила, а Ангел го възпроизвел без затруднение. След това го казал и в правилен ред.

Налагало ми се е да се обадя по телефона и на майка му, и на баща му. Ангел ми е казвал номерата им или ги е набирал.

Обича да се занимава с техника, с всичко, което се движи, свети или издава звук, но се съсредоточава в нещо конкретно. Строи с конструктора много добре. В който и да е телефон за секунди може да си намери играта, указателя, хронометъра или каквото го интересува. За награда веднъж му позволих да играе своя любима игра на лаптопа. Веднага я намери в интернет и започна да я играе. Казах му, че може да я играе само пет минути. Щом му казах, че са изтекли, веднага спря играта.

Когато загубим нещо от стаята, питам първо него – той веднага го открива (може би защото той го е скрил ☺). Помни детайли, цветовете, числа. Възпроизвежда неща, които е чул по време на урока, когато аз съм мислела, че просто се разхожда из стаята и не слуша.

Много обича да пише на дъската и да решава задачи. Мечтата му е да стане учител по математика за първи клас ☺

Опитвам се да му давам малки отговорности – да доведе някого, да помоли да снимат нещо, да изтрие дъската, да се самообслужва. Понякога ги изпълнява, а друг път отказва.

В час понякога казва „играе ми се“ или „уморен съм“ и предпочита да строи с конструктора. По същия начин пък във времето за почивка казва „Учи ми се“ и вади учебници и тетрадки, за да пише в тях. Започнах всяка сутрин да показвам на Ангел режимните моменти, които предстоят, в картинки и да му ги обяснявам. Забелязвам, че по този начин след това през деня ми е по-лесно да насочвам действията му.

Опитвам се да използвам моментите, когато му се учи, за да попълва това, което пропуска в час. Но в същото време се старая да го приучвам да се съобразява с нашия режим.

Затруднения

В час постоянно ми се налага да казвам „Ангел, седни.” и да го пренасочвам от неговите си дейности към това, което правим. Като знам колко добре работим в индивидуалните часове, ми се иска до него да има някой, който просто да му повтаря „Ангел, седни” ☺ и да го насочва към урока.

Често имитира действията на учител – обяснява нещо на децата, „проверява” тетрадките им, взима учебник, показва им го и обяснява някоя задача.

Ангел има склонност да дразни другите деца: В час докато седи често си слага ръката или крака така, че да стига до чина на друго дете, става и затваря учебника на някого, докато работи, в началото късаше гумичките на децата. Къса и техни рисунки или просто ценни за тях листчета. Руши шедьоврите им, направени с конструктора. Затова се опитваме да държим всичко много нависоко. Понякога пречи на децата още докато строят. Като че ли това е начинът му да общува с тях – не се включва в игрите по друг начин.

Взема техни неща и ако те не ги дадат, удря, блъска, дори души децата. Много е силен! Обикновено когато му кажа „Ангел, това не е твое, то е на ... (детето), той спира.

Обича да разпръсква дребни елементи – пръчиците, с които смятаме, частите на конструктора, моливи. След това отказва да подреди. Извинява се на децата, след като ги е подразнил или наранил, но след това понякога продължава. Тогава го наказвам. Не може да стои повече от 2 минути до стената или на столче – отива отново да играе и да дразни някого.

Наблюденията ми са, че когато цял ден разхвърля, бие и къса, вечерта майката ми сигнализира, че е вдигнал температура.

Родителите

Майката е много мила, много благодарна всеки ден, в който взима детето или всеки път, когато ми пише. Постоянно се извинява, че може би иска твърде много, че ми отнема от времето или че Ангел „пречи”, макар никога да не съм ѝ казвала така. Беше трогната и безкрайно изненадана, когато я попитах дали би пунала Ангел на състезание по БЕЛ или математика. Каза, че такова нещо не си е помисляла дори и в най-смелите си мечти. Споменаваха съм ѝ моята гледна точка – че виждам детето като бъдещ математик или откривател. Тя е много щастлива, че виждам нещата по този начин.

Единственият ѝ свободен ден е петък. Досега два пъти е идвала в петък, за да помага за Ангел.

Проявява готовност да ми помогне за всичко останало. Чувства се виновна, че не е толкова изпълнителен, колкото на нас ни се иска.

Аз наистина вярвам, че това дете е гениално и че някой ден ще разберем, че са си стрували всичките трудности и усилия. Но дори и да не разберем, дори и да не се сбъднат надеждите ми, пак си струва всичко, което успея да постигна – и аз, и колегите. Иска ми се работата ми с него да е по-целенасочена – да му помогна да развива интересите си и това, в което е добър. Много ми е интересно да откривам по нещо ново от способностите му.

Но истината е, че ми е по-лесно да го уча на писане и математика (не, че е излишно ☺) и не ми е много ясно какво мога да направя, за да му помогна в неговите си области.

И ми е трудно да запазя целостта на часа, тъй като ако не за да го накарам да седне и пише или да участва в игрите, то поне за да му попреча да дразни децата, се налага да спирам. Отделно всяко дете от класа ми си има своите проблеми и неща, за които да ми разкаже, да се оплаче, да се похвали.

Всеки ден мисля нови варианти, за да седи Ангел на стола в следващите пет минути.

И ще съм най-щастливата госпожа на света, ако въпреки всичко това, на празника на буквите всяко едно дете успее да покаже колко хубаво може да чете и да пише. ☺

1

”

”

: 16 , 2 .

1.

■

■

2.

2.1. 1 . —

: 2 a

2.2. 2 . „ ” —

: 2 a

2.3. 3 „ ” „ ” .

: 2

2.4. 4 — .

: 2 a

2.5. 5 . „ ”

” .

: 2 a

2.6. 6 .

” ” „ ” — .

: 2 a

2.7. 7 .

: 2 a

2.8. 8 -

: 2 a

3. ()

▪

▪

,

:

-

,

1.1.

—

1.

•

“ / / ”

’ ’ . ’ ’
, , . ,
, , . - / ’

/

.

,

,

-

,

” — ,

,

/ , ., 2001/....

• Koop, K., Miller, J., Mulkey, S. /1984/

•

,

/

.../,

, . .

....

•

,

•

,

,

•

1970 .

/

, ., 1970/

,

,

2.

•

/Humphrey,N.,2002/.

.... Gorman,J.,/1999/

-

-

-

-

. /Lamm, O., Epstein, R.,1992/.

....
/ /

, .., 1970/.

. Taylor, R., Sternberg, L., /1989/

3.

•

/Davis,J., Parr, G., 1977/.

• Conte, R., Andrews, J. /1993/

4.

/Humphrey,N.,2002/.

5.

- ...
....

”
/Kunnen,E.,

Steenbeek,H.,1999/.

- Humphrey,N.,/2002/

/ /

:

/

/.

6.

-

/Gearheart, B., 1968, Lerner, J.q 1993/:

;

;

-

,

.

,

.

-

.

-

.

,

.

-

.

,

.

-

.

,

.

-

.

,

,

/

/

,

/

/

,

/

/

,

/.

/,

-

,

.

-

.

,

/

,

,

,

,

,

,

,

/

.

-

.

,

,

.

-

,

,

.

-

.

,

.

,

•

,

....

,

.

....

,

,

,

,

.

,

....

/

-

,

,

.

-

1.2

” ” ” ”

:

, :

:

:

, :

:

1.		?		
2.		?		
3.			?	
4.			?	
5.	-		?	
6.		?		
7.			?	
8.			?	
9.			,	?
10.			?	
11.			?	
12.	-	,	-	,
			-	?
13.		?		
14.		?		
15.			?	
16.		?		
17.			?	
18.			?	
19.			/	?
20.		?		
21.		,	?	
22.			?	
23.		?		
24.		,		?
25.	/	/,		,
			?	
26.		/		?

27.	,	?		
28.			?	
29.			?	
30.		,	,	,
		?		
31.		,		?
32.	/	,		??
33.			?	
34.			?	
35.			/	?
36.			?	
37.				/
		?		
38.		/	/,	/
		?		

,
 .
 .
 ,
 ,
 ,
 ,
 ,
 ,
 :
 ,
 :
 :
 :
 ,
 :
 :

1.			?		
2.				?	
3.	2	.	2-3	?	
4.			?		
5.			?		
6.			?		
7.			?		
8.			,	?	
9.			?		
10.				?	

11.	- , - , - - : - , - ,		
12.	?		
13.	?		
14.	?		
15.	?		
16.	?		
17.	/ ?		
18.	?		
19.	/ ?		
20.	1 . 3 ?		
21.	3 . ?		
22.	/ 4 .?		
23.	3-4 . , 5-6 - ?		
24.	/ 5 .?		
25.	,		
26.	/ ?		
27.	?		
28.	?		
29.	?		
30.	, ? / ,		
31.	, / / ?		
32.	10 5 .?		
33.	?		
34.	?		
35.	?		
36.	/ / , ?		
37.	?		
38.	?		
39.	, ? / ,		
40.	, ?		
40.	5 .?		
41.	/ , ?		
42.	/ , ?		
43.	?		
44.	/ ?		
45.	?		
46.	?		
47.	?		
48.	?		
49.	, ?		

50.		?		
51.	5	.	,	?

, -
 , - ,
 , .
 .
 15 / / . . .
 , / 15 / ,
 / .
 ,
 ,
 ,
 :
 - / /
 ;
 - ;
 - ;
 - .
 ,
 ;
 , .
 / / ,
 ,
 , ,
 .
 ,
 - ,

, , ;
 , , ;
 ; , ;
 ;
 .
 , , ;
 / , , /, - , , ;
 , , .

:

1 . : 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 12, 13, 15, 16, 20,
 21, 24,25,26, 30,32, 34,35, 38.

1 . : 7, 8, 10, 11, 14, 17, 18, 19, 22, 23,
 27, 28, 29, 31, 33, 36, 37.

1 : 1, 2, 5, 8,11, 13, 15, 16, 26,
 27, 30, 31, 34, 39, 42, 44, 45, 48.

1 : 3, 4, 6, 7, 9, 10, 12, 14, 17,
 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 46, 47, 49, 50, 51.

Riddick /1996/

Reid

1.

2.

3.

4.

5.

Приложение № 1.4

ОПИСАНИЕ НА ПРИКАЗКИТЕ

Мъдрият тъкач

Тази приказка може да се разглежда през няколко перспективи. Една от тях е свързана с тълкуване на дефицитите, които проявяват някои от героите: това са трудности в комуникацията; невъзможност да се разберат представителите на различните царства; неразбиране на казаното и написаното. Подобни трудности имат децата с езикови и речеви нарушения и децата с дислексия.

Друг поглед върху приказката е свързан с тълкуването на това кой е мъдрият тъкач – това е специалиста, професионалиста, който помага на другите да се разберат, който подпомага комуникацията между тях, който е креативен, гъвкав, мъдър.

Непослушната снежинка

Непослушната снежинка се държи като дете с поведенческо разстройство (опозиционно поведение или друг тип разстройство на поведението). Приказката демонстрира модел на взаимоотношение, който задълбочава проблема. Тя може също така да даде идеи за успешни и неуспешни стратегии за справяне с поведенческите проблеми.

Синьото балонче

Детето с хиперактивност (синьото балонче) е такова по природа; то иска, но не може да стои на едно място; то пречи на останалите; най-малките външни поводи (дишането на детенцето, поветят на вятъра) могат да провокират неговото хиперактивно поведение. Решението на неговия проблем може да бъде постигнато единствено с майсторство (майсторството на тънките пръсти на куклата с розовата рокля). Балончето (хиперактивното дете) може да бъде подкрепено и подпомогнато за това да се успокои, но само временно – след изпускането на въздуха от балончето то ще спре да подскача и пречи на останалите, но няма да бъде същото, няма да бъде себе си. Затова отново трябва да бъде надуто на следващия ден.

Умният Ханс

Умният Ханс проявява характерните особености на младеж с разстройство от аутистичния спектър: буквално разбиране на казаното; липса на гъвкавост; липса на критичност в мисленето; неразбиране на метафори и скрит смисъл; ритуално и ригидно поведение (повторение на дневен режим, еднотипни разговори, еднообразни действия); неразбиране на социални правила и норми на поведение (въпреки насоките от майка му, Ханс така и не занася нещо на Гретел, когато ѝ отива на гости).

Щастливият Ханс

Щастливият Ханс е човек с ограничени интелектуални възможности, който, въпреки че може да живее самостоятелно (работи в продължение на 7 години, далече от близки и роднини и е възнаграден за труда си), не може да се грижи сам за своите интереси. Хората, които среща по

пътя си към дома, се възползват от него, от ограниченото му мислене, от наивните му разсъждения. Същевременно Ханс е един щастлив и общителен човек, интегриран към социалния живот в общността.

Тримата глупаци

Тази приказка е българската интерпретация на ограничения интелектуален потенциал. Съпоставката между нея и „Щастливият Ханс“ може да навее тъжни заключения за разликите в интерпретацията и разбирането за хората с интелектуални затруднения в различните култури. Тримата глупаци не са част от социалната общност – те са изолирани, ходят тримата заедно, не работят, наричани са простаци, а краят им е трагичен.

” ”

: 8 , .

1.

1.1.1.

1.1.2.

1.1.3.

2. :

2.1. 1

2.2. 2

2.3. 3 -

2.4. 1:

2.5. 4

2.6. 5

2.7. 2:

• 1:“ ”

• 2:“

“

2.8. 3:

• :,, ; ; ; “

2.9. 6 -

3. ()

•

•

•

:

-

“ ”

:

:

,

.

.

.

.

.

,

-

”

“

”

”

“

”

“

”

2002

200

(

.)

”

“

1.

-

10

2.

-

3.

-

?

4.

-

5.

-

6.

-

“, PECS, ABA, AVI,

”

“

”

“

”

“

”

“

”

“

”

“

”

“

”

“

”

7.

-

:

,

8. — . : .
9. - . , .
- : 1 . (40).

：“， — ”

： -

16 ， 2 .

1.

- ，
- .
- ，
- ;
- ，
- .

2. /

2.1. 1,,

(/)- ,
.”

2 a

2.2. 2“

” ” ”
2 a

2.3. 3“

- ” -

- , , ”

6

2.4. 4 “ - . ”
2

2.5. 5 “ . ”
2 a - ” ” ”

2.6. 6 “ - ”
2 a . ”

3. ()

-
-
-

:

-

3.1

”

”

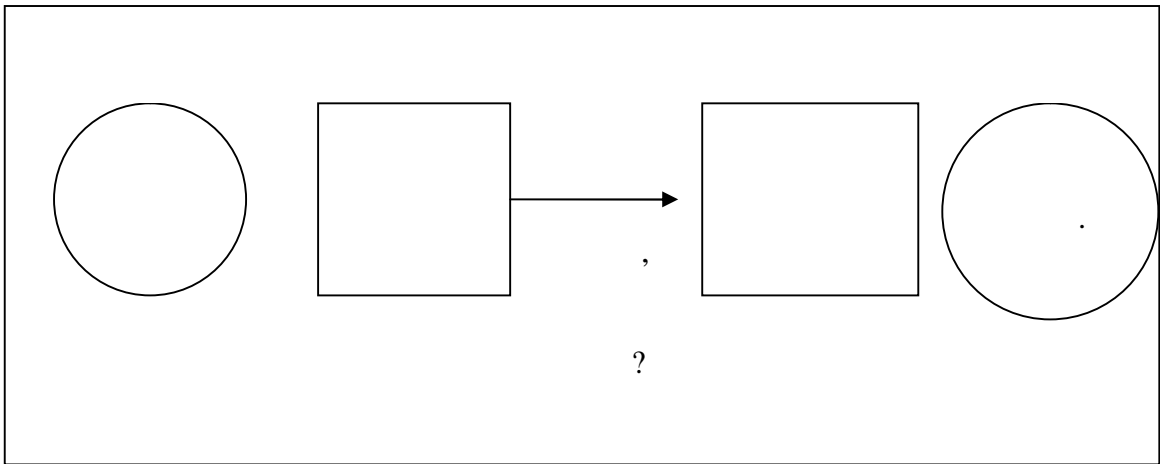
1. , ,
2. , ,
3. ,
4. ,
5. , ,
6. , , ,
7. ,
8. , ,
9. , ,
10. , , ,
11. , ,
12. , , ,

(" ")

,
',
- . - ,
,
,
,
- ,
,
- ,
,
! " , ,
,
.
,
,
,
,

(1).

1

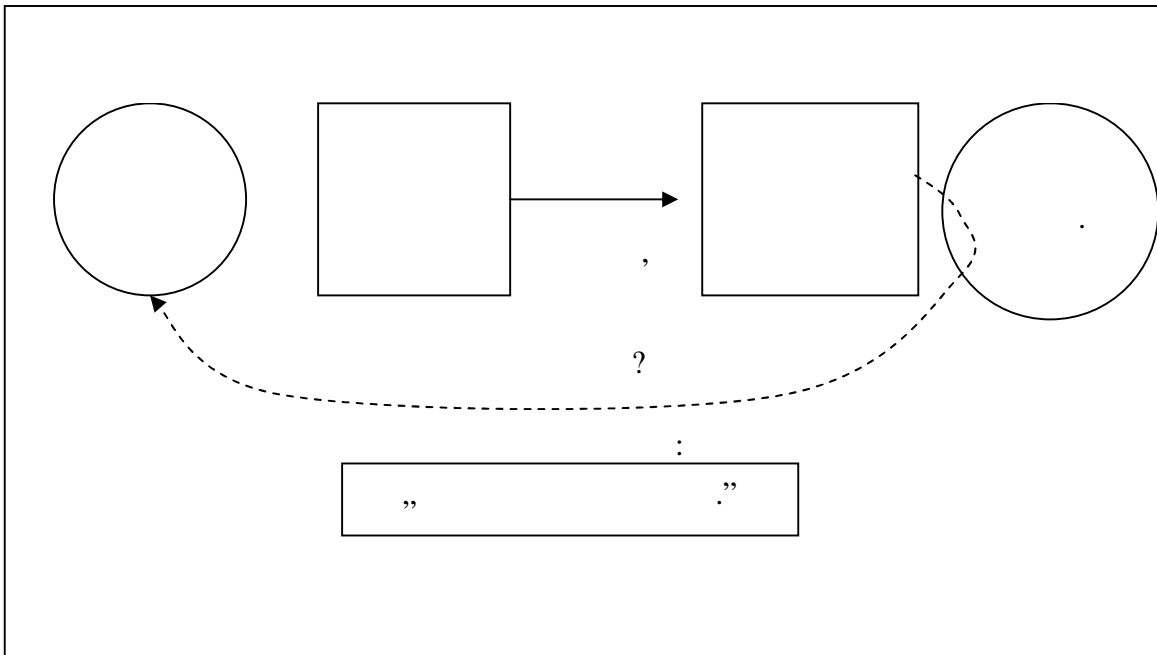

()

2, -).

(

2

1.

2.

3.

4.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

1.

2.

—

, . . . , . . .

,

,

,

,

,

,

,

,

.

3.

—

. . .

,

.

,

,

,

.

: • • ” ”

1. , ” , ” ” ” ” ” ”

2. , , , ” ” ” , ” ” ”

3. , , ” ” ” ” ” ” ” ”

4. , , ” ” ” ” ” ” ” ”

: (/). , , , , : 1/ , , — ; 2/ , , , ” ; ” , , , , , , , ” ; 3/ - - , .

: • • ” ”

1. , , ” ” ” ” ” ” ” ”

”

”

2.

”

”

”

3.

”

”

4.

”

”

∴

(/).

,

∴

,

,

.

,

,

.

" " _

?

" " _

:

1.

.

2.

,

.

3.

,

.

?

" " _

:

•

,

;

•

;

•

,

,

,

.

?

" " _

:

1.

.....(

,

)

),

2.

....(

,

),.....

3.

..(

)

).....

:

" " _

"

!

!"

-

"

(1),

(2),

" (3)!"

4

: „

.”

:

8 ,

1.

▪

▪

▪

2. /

2.1. 1“

1-4 .

: 2

2.2. 2„

.”

: 4

2.3. 3“

.”

: 2 a

3.

-

,

■

1-4 ,

■

:

/

/

ОБОБЩЕНИЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ АНКЕТИТЕ С РОДИТЕЛИ

Номер на въпрос		Брой на отговорили с - ДА	Брой на отговорили с - НЕ	Свободен отговор
1. Познавате ли работата на новоизградения училищен ресурсен център (УРЦ) във Вашето училище?		10	0	
2. Имате ли дете или деца, които да са ползвали услугите на УРЦ?		10	0	
3. Според Вас как се отразяват върху детето/децата работата им в УРЦ?	положително за успеха на децата, тъй като те учат по-добре в индивидуални занимания	10	0	
	положително за общото състояние на децата със СОП, тъй като стават по-спокойни след заниманията в УРЦ-	8	2	
	положително на общата атмосфера в класа и другите деца, тъй като детето със СОП може да излезе и да посети центъра, когато е напрегнато, без това да пречи на другите деца-	10	0	
	положително за Вас като родител, тъй като имате подкрепа при обучението на детето със СОП, когато то се нуждае от индивидуална работа и внимание	8	2	
4. Колко често детето Ви е използвало услугите на УРЦ?	- Винаги, когато имам нужда, детето ми със СОП ги ползва	4	6	
	- Само по график, който детето спазва	10	0	

	- Може ли да го посещавате заедно с детето си	5	5	
	- Друго (посочете)			
	5. Вие, лично, преминахте ли през обучение как да ползвате материалите и ресурсите в изградения УРЦ?	3	7	
	6. От какво имате още нужда като подкрепа, за да се чувствате уверени и подкрепени в обучението на детето си във вашето училище?			Повече индивидуални занимания-5; Повече занимания в ергостаята-2; Часове с логопед, психолог-3
	7. Какви са най-големите трудности, които срещнахте при ползването на УРЦ във вашето училище?			Няма такива-6; Наличие на специалист-психолог-2; Заетост на стаите, в някои моменти-2
	8. Какви препоръки искате да дадете за работата на УРЦ, за да може да бъде по-ефективен?			По-добра обратна връзка-6 Няма такива-4
	9. Тук можете да посочите друг важен въпрос относно работата на УРЦ, който тази анкета не е поставила, а Вие смятате за важен			Ще има ли специалисти догодина в центъра и какви ще бъдат те? Ще има ли постоянен специалист/учител в стаята? Ще се провеждат ли следобедни занимания? Може ли да има специалист-логопед? Считаме, че детето ни ма потребност и наличието му в училище, ще ни улесни, вместо да го водим на друго място?

ОБОБЩЕНИЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ АНКЕТИТЕ С УЧИТЕЛИ

Номер на въпрос		Брой на отговорили с - ДА	Брой на отговорили с - НЕ	Свободен отговор
1. Познавате ли работата на новоизградения училищен ресурсен център (УРЦ) във Вашето училище?		10	0	
2.2. Дете или деца от вашия клас ползвали ли са услугите на УРЦ?		10	0	
3. Според Вас как се отразяват върху детето/децата работата им в УРЦ?	положително за успеха на децата, тъй като те учат по-добре в индивидуални занимания	10	0	
	положително за общото състояние на децата със СОП, тъй като стават по-спокойни след заниманията в УРЦ-	5	5	
	положително на общата атмосфера в класа и другите деца, тъй като детето със СОП може да излезе и да посети центъра, когато е напрегнато, без това да пречи на другите деца-	10	0	
	положително за Вас като учител, тъй като имате подкрепа при обучението на детето със СОП, когато то се нуждае от индивидуална работа и внимание	10	0	
4. Колко често използвате услугите на УРЦ?	- Винаги, когато имам нужда да изпратя дете със СОП, мога да я ползвам	4	6	
	- Само по график, който детето спазва	10	0	

	- Посещавате ли го с други деца от класа	10	0	
	- Друго (посочете)			
5.	Вие, лично, преминахте ли през обучение как да ползвате материалите и ресурсите в изградения УРЦ?	10	0	
6.	След преминатото обучение чувствате ли се по-сигурни как да работите с деца със СОП?	10	0	Да, но недостатъчно-3
7.	От какво имате още нужда като подкрепа, за да се чувствате уверени в работата си с деца със СОП във вашето училище?			Практически уроци, наблюдения-8; насоки и напътствия от специалисти- логопед, Монтесори специалист, психолог-10
8.	Смятате ли, че общата атмосфера в класа Ви е подобрена след изграждане на УРЦ?	10	0	Когато детето стане напрегнато, по-често може да излезе; Спокойна съм, че има къде и с кого да бъде, докато отсъства от класната стая; Виждам минимален напредък в уменията му; Подобряват се отношенията му с другите деца
9.	Какви са най-големите трудности, които срещнахте при ползването на УРЦ във вашето училище?			Разнообразие от материали, повечето от които не знам как да ползвам; Липса на постоянно присъстващ специалист(учител), при когото детето да бъде изпращано; Отсъствие на детето от часове,за да бъде при специалисти
10.	Какви препоръки искате да дадете за работата на УРЦ, за да може да бъде по-ефективен?			Едно нещо, което ще е много полезно ще бъде да имат 1-2 специалисти, които са посветени на работата с децата дълго срочно
11.	Тук можете да посочите друг важен въпрос относно работата на УРЦ, който тази анкета не е поставила, а Вие смятате за важен			Визията и идеята е феноменална, особено за България където интеграция още става трудно и мъчително. Мисля че много хубави неща бяха

			направени тази година. Сега трябва само специалисти, които да се посветят на тази визия и на тези деца, и редовни родителски срещи
--	--	--	--

Приложение № 7

Индикатори за оценка на модела за училищен ресурсен център

Създадена методика за оценка на ефективност на модела за Училищен ресурсен център.

Методиката включва:

1. Анализ на резултатите:

- Брой деца със СОП, които са ползвали индивидуална подкрепа - тотал на децата;
- Славейков- 16
- Брой индивидуални часове за целия период и да се посочи колко месеца е целия период -14 месеца, брой на индивидуални часове- 2575; и на месеци;

(да се изчисли средно аритметично: брой деца/брой индивидуални часове/месец)

№	Деца със СОП Вид увреждане	брой	Брой индивидуални часове	Вид специалисти, които са работили с тях:
1.	ЧСОУ Славейков	16	2575	9
	Аутистични проблеми	4		Логопед, ерготерапевт, Монтесори специалист, ресурсен учител
	хиперактивност	2		Логопед, ерготерапевт
	ДЦП	3		ерготерапевт, Монтесори специалист, ресурсен учител
	Зрителни трудности	1		ерготерапевт, Монтесори специалист, ресурсен учител
	Умствена изостаналост	2		Логопед, ерготерапевт, Монтесори специалист, ресурсен учител
	Дислексия	4		Логопед, ерготерапевт, Монтесори специалист, ресурсен учител
			
2.	Костинброд – СОУ Берон	16	844	4
	Аутистични проблеми			
	хиперактивност	1	14	ресурсен учител
	ДЦП			
	Зрителни трудности			
	Умствена изостаналост	1	78	ресурсен учител
	Друго –логопедични проблеми	5	56	логопед
	Друго –нарушение в	2	92	Логопед, ресурсен

	развитието на речта			учител
	Друго- обучителни трудности	6	362	ресурсен учител
	Друго- множество увреждания(епилепсия, лека умствена изостаналост, хиперкинетично разстройство на поведението)	1	242	ресурсен учител

2. Анализ на ресурсите:

- Брой учители, които се работили индивидуално с децата(6), и вид на учителите: български(1), математика(2), английски(1) и т.н.; начални(1) или предметници(1);
- Вид и брой на допълнителните специалисти – специален педагог – брой-6, логопед - 2бр., психолог – Обр., ерготерапевт-1, кинезитерапевт -0 и т.н.
- Стойност на финансовите средства, платени за специалистите и отделно за учителите

№	Вид на учителите в ЧСОУ“П.Р.Славейков“	брой	Брой часове с деца	Средства за заплати с осигуровки
1.	начални	1	Иванка Димова-120ч.	500,00
2.	предметници	5	Дона-430ч.	1700,00
			Цвета Тодорова-61ч.	290,00
			Ивона Стоилова-40ч.	216,00
			Цвета Агайна-773ч.	2877,00
			Искра Татарска-513ч.	2032,00
	Вид на специалистите в ЧСОУ“П.Р.Славейков“			
3.	логопеди	2	Лилия Янчева-350ч.	3700,00
			Ирена Крумова-241ч.	1850,00
	По Монтесори метода	1	100ч.	670,00
	ерготерапевти	1	30ч.	доброволец
	Друго			

№	Вид на учителите в СОУ“Петър Берон“	брой	Брой часове с деца	Средства за заплати с осигуровки
1.	начални	1	Атанас Петров-168ч.	716,00
2.	предметници	1	Славчо Андонов-202 ч.	726,00
			Линка Георгиева-466ч.	1670,00
	Вид на специалистите в в СОУ“Петър Берон“			
3.	логопеди	1	Дафинка- 84ч.	275,00
	Друго			

3. Стойност на финансовите средства, платени за изграждане на УРЦ – кът монтеcори - ? лв.; кът ... - колко лв? (можеш ли да ги опишеш видовете кътове и цената за тях)

№	Училищен ресурсен център	брой	Средства в лева, (кръгло число)
1.	ЧСОУ Славейков		4500
	Кът монтеcори/обучителни материали	1- Някои от нещата в този кът: В този кът има всякакви материали подкрепящи нагледното и практическо усвояване на учебния материал- карти (езикови, ситуационни, за запаметяване и др.); изследователска везна-теглилка с топчета от тазлични по вид материали(съответно различна тежест)карти за формиране на понятие за число-количество-цвет; карти за решаване на конфликти; съответно техника-лаптоп с обучителни програми; програма за алтернативна комуникация PECS, интерактивна дъска, книжки и др.	3000
	Кът за релакс	1- В този кътима меки модули, барбарони, батут, тунел, палатка, триколка, голяма гимнастическа топка, душек, люлка и др.	500
	Кът за сензорна интеграция	1- Куб ДЕЖ е един от основните материали-това е куб, изграден от различни материали, имащи за цел	1000

		развитие на ежедневните умения на децата- различни видове брави(начини на отключване и заключване, различни осветителни ключове, видове откопчаване и закопчаване на копчета и видове шкурка ит.н. ,семейство кукли, “Звукова памет“, видове музикални инструменти, игра“Открий по звука“; игра “Открий същият аромат“ и дг.	
2.	СОУ Берон - Костинброд		4500
	Кът монтезори /обучителни материали	1	2700
	Кът за релакс	1	800
	Кът за сензорна интеграция	1	1000

Това ще позволи да се оценят резултатите, да се направи анализ на икономическата стойност на модела (cost ефективност), да се сравнят данните и да се формулират препоръки за подобряване на модела и неговото мултиплициране в други училища. Анализът от ефективността на модела ще се използва, за да послужи за формиране на политиките за обучение и включване на деца със СОП в масовите училища.

Компоненти на модела:

1) **Капацитет на професионалистите** – обучения, работни срещи и прегледи на случаи, методическа подкрепа;

1.1)Обучения - Тук ни трябва учебните програми, разписани с обем една страница:

- тема и общ брой часове (16 ч; 8 ч. и т.н.),
- цел на обучителния модул,
- компетенции, които обучението формира (знания, умения и нагласи),
- разписание на учебните теми по сесии и продължителност
- библиография;

1.2.) Обща информация

– колко учители са обучени общо в Славейков и в Берон и ако може колко от тях имат дете със СОП в класа;13 учители/10 от тях имат дете със СОП в класа(за Славейков)

- колко от тях са включени в директна индивидуална работа- б-ма учители(за Славейков);

2) **Изграждане на УРЦ** – създаване на подходяща среда и материална база, поддръжка

3) **Училищен ресурсен център за интеграция на деца със СОП в учебна среда** – екип за директна индивидуална работа с деца - постоянен и парт-тайм; Екипът от специалисти за директна работа с деца се състои от четирима специалисти на почасова заетост- 4- часов работен ден

4) **Доброволци** – информация за това как са набрани? (от отчета с едно – две изречения или какви трудности има с тях).-

Проведоха се разговори с лектори и асистенти и към факултета по “Специална педагогика” на Софийски университет, които след представянето на проекта ни съдействаха и изпратиха няколко от своите студенти да имат практика в частното и костинбродското училище.

Директорът на Ресурсен център София, след участие на кръглата ни маса изпрати в училище Славейков ресурсен учител (два пъти седмично да работи с децата със СОП), както и двама от тяхните подготвящи се за ерготерапевти, които да ползват базата ни и да работят с децата за своята практика.

Успяхме да привлечем доброволци, но като цяло беше трудно тяхното намиране и активно включване, поради различната им заетост с други дейности.

№	Доброволци	брой	Брой деца, с които са работили
1.	ЧСОУ Славейков	9	10
	Вид - студенти	4	5
	Вид – други/родители	5	5
2.	СОУ Берон	9	16
	Вид - студенти	1	2
	Вид – друг- психолог	2	16
	Вид – друг- учител	5	7
	Вид – друг- ученик	1	1

АНКЕТА

Уважаеми родители,

Настоящата анкета е анонимна и има за цел да проучи резултатите и промяната, която е настъпила за децата със СОП във вашето училище, след изграждането на училищния ресурсен център по проект "Изграждане на училищен ресурсен център за подкрепа на образователната интеграция на деца с увреждания". Създаването на такъв център, който да е разположен в училищната среда, има за цел да подкрепя директно процеса на интегрирано обучение на децата със СОП, както и да подкрепи методически работата на учителите. Резултатите от анкетата ще ни помогнат да преценим ефективността на постигнатите резултати и да се изведат предложения за промени и подобряване на работата на ресурсния център в училищната среда. Благодарим за отделеното време.

Моля, отговорете на следните въпроси:

1. Познавате ли работата на новоизградения училищен ресурсен център (УРЦ) във Вашето училище? (Оградете само един отговор) : ДА / НЕ
2. Имате ли дете или деца, които да са ползвали услугите на УРЦ? (Оградете само един отговор): ДА / НЕ
3. Според Вас как се отразяват върху детето/децата работата им в УРЦ? (Оградете само един отговор на всеки ред):
 - положително за успеха на децата, тъй като те учат по-добре в индивидуални занимания: ДА / НЕ
 - положително за общото състояние на децата със СОП, тъй като стават по-спокойни след заниманията в УРЦ: ДА / НЕ
 - положително на общата атмосфера в класа и другите деца, тъй като детето със СОП може да излезе и да посети центъра, когато е напрегнато, без това да пречи на другите деца: ДА / НЕ
 - положително за Вас като родител, тъй като имате подкрепа при обучението на детето със СОП, когато то се нуждае от индивидуална работа и внимание: ДА / НЕ
 - друго (посочете)
4. Колко често детето Ви е използвало услугите на УРЦ? (Оградете само един отговор на всеки ред):
 - Винаги, когато имам нужда, детето ми със СОП ги ползва: ДА / НЕ
 - Само по график, който детето спазва: ДА / НЕ
 - Може ли да го посещавате заедно с детето си: ДА / НЕ
 - Друго (посочете)

5. Вие, лично, преминахте ли през обучение как да ползвате материалите и ресурсите в изградения УРЦ? (Оградете само един отговор): ДА / НЕ

Ако отговорът Ви е ДА, след преминалото обучение чувствате ли се по-сигурни как да подкрепяте детето си със СОП? (Оградете само един отговор): ДА / НЕ

6. От какво имате още нужда като подкрепа, за да се чувствате уверени и подкрепени в обучението на детето си във вашето училище?

.....

.....

7. Какви са най-големите трудности, които срещнахте при ползването на УРЦ във вашето училище? (моля, посочете):

.....

.....

.....

8. Какви препоръки искате да дадете за работата на УРЦ, за да може да бъде по-ефективен? (моля, посочете):

.....

.....

.....

9. Тук можете да посочите друг важен въпрос относно работата на УРЦ, който тази анкета не е поставила, а Вие смятате за важен:

.....

.....

.....

АНКЕТА

Уважаеми учители,

Настоящата анкета е анонимна и има за цел да проучи резултатите и промяната, която е настъпила за децата със СОП и вашия клас/училище, след изграждането на училищния ресурсен център по проект "Изграждане на училищен ресурсен център за подкрепа на образователната интеграция на деца с увреждания". Създаването на такъв център, който да е разположен в училищната среда, има за цел да подкрепя директно процеса на интегрирано обучение на децата със СОП, както и да подкрепи методически работата на учителите. Резултатите от анкетата ще ни помогнат да преценим ефективността на постигнатите резултати и да се изведат предложения за промени и подобряване на работата на ресурсния център в училищната среда. Благодарим за отделеното време.

Моля, отговорете на следните въпроси:

1. Познавате ли работата на новоизградения училищен ресурсен център (УРЦ) във Вашето училище? (Оградете само един отговор) : ДА / НЕ
2. Дете или деца от вашия клас ползвали ли са услугите на УРЦ? (Оградете само един отговор): ДА / НЕ
3. Според Вас как се отразяват върху детето/децата работата им в УРЦ? (Оградете само един отговор на всеки ред):
 - положително за успеха на децата, тъй като те учат по-добре в индивидуални занимания: ДА / НЕ
 - положително за общото състояние на децата със СОП, тъй като стават по-спокойни след заниманията в УРЦ: ДА / НЕ
 - положително на общата атмосфера в класа и другите деца, тъй като детето със СОП може да излезе и да посети центъра, когато е напрегнато, без това да пречи на другите деца: ДА / НЕ
 - положително за Вас като учител, тъй като имате подкрепа при обучението на детето със СОП, когато то се нуждае от индивидуална работа и внимание: ДА / НЕ
 - друго (посочете)
4. Колко често използвате услугите на УРЦ? (Оградете само един отговор на всеки ред):
 - Винаги, когато имам нужда да изпратя дете със СОП, мога да я ползвам: ДА / НЕ
 - Само по график, който детето спазва: ДА / НЕ
 - Посещавате ли го с други деца от класа: ДА / НЕ
 - Друго (посочете)

5. Вие, лично, преминахте ли през обучение как да ползвате материалите и ресурсите в изградения УРЦ? (Оградете само един отговор): ДА / НЕ
6. След преминалото обучение чувствате ли се по-сигурни как да работите с деца със СОП? (Оградете само един отговор): ДА / НЕ
7. От какво имате още нужда като подкрепа, за да се чувствате уверени в работата си с деца със СОП във вашето училище?
-
-
8. Смятате ли, че общата атмосфера в класа Ви е подобрена след изграждане на УРЦ? (Оградете само един отговор): ДА / НЕ
- Моля, пояснете защо мислите така?
-
-
9. Какви са най-големите трудности, които срещнахте при ползването на УРЦ във вашето училище? (моля, посочете):
-
-
-
10. Какви препоръки искате да дадете за работата на УРЦ, за да може да бъде по-ефективен? (моля, посочете):
-
-
-
11. Тук можете да посочите друг важен въпрос относно работата на УРЦ, който тази анкета не е поставила, а Вие смятате за важен:
-
-
-

Оценка на модела за училищен ресурсен център

Д-р Надя Стойкова

Оценката на модела има за цел да се определи ефективността на модела за училищен ресурсен център като се отчете ефективност и ефикасност на модела в най-общ план. Оценката на модела за училищен ресурсен център се осъществи на няколко етапа: първо разработване на методика за оценка на ефективност на модела за Училищен ресурсен център и извеждане на индикатори за оценка и анализ; разработване на анкети за проучване на мнението на родителите и учителите; провеждане на анкетите и обобщаване на данните от анализа.

1.Цел на методиката за оценка на модела

Целта на методиката е да помогне да се извърши оценка на ефективността на модела, разработен и осъществен в рамките на пилотен проект „Изграждане на училищен ресурсен център за подкрепа на образователната интеграция на деца с увреждания” Оценката на ефективността на модела представлява анализ на промяната и на постигнатите резултати, като този анализ има за цел да направи оценка не само на промяната, но и на икономическата стойност на модела (cost ефективност). В анализа на резултати се включва оценка на постигнатите резултати и промените за бенефициентите по проекта – деца с увреждания, учители и родители. Тази оценка се прави чрез разработени индикатори за оценка и чрез анкетно проучване сред учители и родители, включени в проекта. Благодарение на този анализ на набраните данни за постигнатите резултати и информация от анкетното проучване с учители и родители, ще се формулират препоръки за подобряване на модела. Анализът за ефективността на модела ще се използва, за да послужи за формиране на политиките за обучение и включване на деца със СОП в масовите училища, както и да се формулират препоръки за неговото мултиплициране в други училища.

Методиката за оценка на модела включва анализ на няколко компонента:

1) анализ на резултатите, което включва брой на обхванатите деца, брой на предоставените часове индивидуална подкрепа; анализ на настъпила промяна в класната стая; настъпила промяна у децата със СОП, повишена готовност и компетентност на учителите за работа с деца със СОП; подобро взаимодействие между учители и родители;

2) анализ на ресурсите – това обхваща анализ на човешките ресурси, използвани за оказване на подкрепа на децата със СОП в двете училище; оценка на финансовите средства за възнаграждения на учителите и специалистите;

3) анализ на финансовите средства за изграждане на базата на РУЦ – този компонент е принципно е част от общата оценка на ефективността на модела, но е изведен отделно от анализа на ресурсите, тъй като той е еднократен акт. Оценката на ефективността включва и изразходваните финансови ресурси за създаване на базата, но в дългосрочен план прилагането на модела ще изисква средства само за поддръжка на базата.

2.Индикатори за оценка на резултатите и на ресурсите:

(Индикаторите са представени в таблиците в Приложение № 7 към документа.)

- Брой и вид на децата със СОП, които са ползвали индивидуална подкрепа;
- Брой индивидуални часове за целия период и продължителност на директната работа с децата (да се посочи колко месеца е целия период с брой индивидуални часове и месеци);
- Брой и вид на допълнителните специалисти, които са работили, за да се подкрепят децата със СОП - специален педагог , логопед , психолог, ерготерапевт, кинезитерапевт и т.н.;
- Брой на учителите, които са работили с децата и които са ангажирани с подкрепата за децата в индивидуални часове;
- Вид на учители, които се работили индивидуално с децата: начални или предметници (български, математика, английски и т.н);
- Обща стойност на финансовите средства, платени за специалистите;
- Обща стойност на финансовите средства платени отделно за учителите;
- Обща стойност на финансовите средства, платени за изграждане на УРЦ (видовете кътове и цената за тях).

3. Анализ на резултатите и на ресурсите за изпълнение на модела за УРЦ

В модела са обхванати общо 32 деца със СОП като се вижда, че децата са с много широк спектър на заболявания и специални образователни потребности. С едно дете е работено от повече от един специалист, най-често е работено от екип от специалисти, който е сформиран от учител (начален или учител по предмет), логопед и специален педагог. В някои от случаите в екипа е участвал ерготерапевт или психолог. Това означава, че УРЦ не би могъл да изпълнява ефективно дейността си и да отговори на разнообразните индивидуални потребности на децата със СОП, ако към него работи само един специалист: психолог, логопед или специален педагог. От друга страна, ясно се вижда, че по-голямата част от подкрепата към децата се изпълнява от учители, които работят индивидуално с децата. Това означава, че обучителните потребности на децата в голяма степен се удовлетворяват чрез индивидуална работа.

Анализът на резултатите от анкетите с родителите показва, че общо са участвали 10 родители на деца, които са ползвали услугите на УРЦ. По-голямата част от родителите смятат, че работата с децата в УРЦ е довела до позитивни промени – децата са по-спокойни, идват с интерес на училище, обичат да прекарват време в УРЦ, има промяна в атмосферата в класната стая.

Трудностите, които се споделят от родителите, са повече по отношение на достъпа до помещенията на УРЦ – те се ползват по график и не винаги родителите могат да ги посещават, когато смятат, че детето им има нужда. Също така някои от родителите смятат, че работата с логопед и психолог не е достатъчна и трябва да се случва по-често. Част от родителите съобщават, че могат да ползват УРЦ заедно с детето си, малка част от тях са преминали през

обучение и всички от анкетиранияте предлагат да се подобри обратната връзка от специалистите към родителите относно развитието и напредъка на детето.

Данните от анкетите с учителите показват, че те също смятат УРЦ за полезен и подкрепящ тяхната работа с детето. Това е място, където те могат да изпратят детето и да бъдат спокойни, че с него се работи и се поема от друг професионалист. Все пак има учители, които посочват, че невинаги децата се връщат по-спокойни от заниманията в УРЦ. Това се наблюдава при деца, които трудно се адаптират към по-голяма група деца или които силно емоционално преживяват занятията при ползване на стаята и трудно се разделят с нея. В тези случаи индивидуалният подход остава водещ като форма на обучение.

Учителите посочват същата трудност, че не могат винаги, когато те преценят, че имат нужда, да изпратят детето със СОП, тъй като стаите се ползват по график. Повечето учители търсят обратна връзка и подкрепа от допълнителните специалисти, които работят с децата – логопед, монтезори специалист, ерготерапевт. Имат потребност и готовност да работят в екип с други професионалисти. Учителите определят обученията като полезни и развиващи тяхната компетентност за обучение на деца със СОП. Все пак има и такива, които препоръчват повече практически занятия с включено наблюдение и практически занятия. Учителите извеждат като трудност наличието на много методически материали, които те обаче не знаят как да ползват. Това поставя необходимостта от продължаващи и надграждащи обучения за учителите.

Една от препоръките на учителите е към центъра да има 1-2 постоянни специалисти, които да поемат работата с децата. Тази препоръка показва, че явно потребностите с децата със СОП да се работи ежедневно и да се оказва ежедневна допълнителна подкрепа е категорична. Въпросът, който стои обаче, е доколко, ако са 1-2 постоянни специалисти, те ще могат да отговорят на широкия спектър от потребности на децата със СОП и с каква компетентност да бъдат, за да покрият по-широк спектър от потребностите на децата, които са много разнообразни.

Един от положителните ефекти от наличието на УРЦ, който се посочва от учителите, е и възможността децата със СОП и другите деца едновременно да ползват помещенията на УРЦ в общи социализиращи занимания. Това подобрява общуването между децата, развива толеранс у децата без обучителни затруднения и подобрява адаптацията на децата със СОП към групата.

4. Cost анализ на изразходваните средства за изпълнение на модела за УРЦ

Разработени са индикатори за анализ на ефективността и икономическата стойност на създадения модел за училищен ресурсен център, който предоставя услуги за подкрепа на интеграцията на деца със СОП в училищна среда. Тези индикатори (виж таблицата в Приложение №7) помагат да се направи анализ за стойността на една такава услуга и евентуално да се търси възможност за нейното самостоятелно финансиране от държавно делегираните бюджети на пилотните училища по проекта. Също така от друга страна, това дава възможност да се лобира и за обособяване на отделна самостоятелна услуга за деца със СОП в

училищна среда на национално ниво, което да отговори на неадресирани до този момент нужди на децата с увреждания.

Анализът на ресурсите и на изразходваните средства от оценката на модела показва, че 32 деца са получили общо 3419 часа индивидуална работа за период от 14 месеца. На практика това означава, че едно дете е получило средно между 7 и 8 часа на месец допълнителна индивидуална подкрепа. Разбира се, това са осреднени данни, които не са съвсем точни, тъй като има деца, с които са работили повече от един специалист поради увреждането и обучителните трудности, които имат, и в този смисъл те са получили по-интензивна помощ от повече специалисти и следователно повече часове на месец. Някои от децата са получили около 3-4 часа на месец, което е средно веднъж седмично, а други деца са получавали подкрепа всеки ден.

По-голямата част от часовете и средствата са изразходвани от учителите по предмети за индивидуална работа с децата. На следващо място са часовете и средства за специалисти – логопеди и специални педагози. Ако към часовете на учителите по предмети се добавят и часовете на началните учители, които са работили с децата, то това означава, че всъщност в УРЦ с децата са провеждани обучителни дейности в най-голяма степен от учители с цел индивидуална работа с децата. Най-вероятно обучителната дейност с децата със СОП, която гарантира индивидуален подход, се осъществява основно в УРЦ. Тази дейност е подкрепена от услугите на логопедите и специалните педагози. Средствата, които са изразходвани за гарантиране на този компонент на модела, са общо 17222 лв., което означава, че средно на месец са изразходвани около 1230 лв., приблизително 38,50 лв. на едно дете за един месец.

Средствата, които са платени за изграждане на 2 броя УРЦ са общо 9000 лв., по 4500 лв. за всяко училище. Тази сума е постижима за всяко друго голямо и средно училище при добро планиране. На практика това означава, че в УРЦ са изразходвани 140,62 лв. на дете със СОП. В този смисъл, ако училищата получат финансова реална помощ еднократно годишно за материална база и помощно-технически средства, то без затруднение те могат да изградят и поддържат един УРЦ и това ще бъде постижимо за всяко училище. Както се отбеляза от оценката на учителите, УРЦ е полезен не само за децата със СОП, но и в работата с децата с обучителни затруднения или без обучителни затруднения, т.е. за всички деца. Това показва една добавена стойност на модела за УРЦ, която повишава неговата ефективност и ефикасност.

Ако към тези средства за помощно-технически средства се добавят и средствата, които средно са изразходвани за едно дете, за допълнителна индивидуална работа и подкрепа с учител или допълнителен специалист, то общата сума за подкрепа на интеграцията на едно дете със СОП годишно според този модел за училищен ресурсен център възлиза на 200 лв. средно на дете.

Месечната издръжка за възнаграждения на екипа при работа на УРЦ, който обслужва около 15-16 деца е приблизително 1300 лв. (цифрата е закръглена). Това означава, че с такава натовареност може да се мисли за наемане на отделен специалист на пълна заетост, който да бъде подпомаган от екип с допълнителни експерти.

Това ни дава основание да смятаме, че моделът е относително икономичен и дава по-високи резултати за интеграцията на деца със СОП в сравнение с интеграцията, която се подкрепя от областните или общински ресурсни центрове.

5. Изводи и препоръки към модела за училищен ресурсен център

Основните изводи са следните:

Училищният ресурсен център се определя като изключително полезна допълнителна услуга и място за подкрепа на децата със СОП, които са интегрирани в училищна среда.

Училищният ресурсен център подпомага директната работа с децата със СОП като в голяма степен допринася за индивидуализиране на подхода към тях. По своята същност той предоставя комплексна социално-психологическа и образователна услуга за децата.

Наличието на УРЦ допринася за цялостна интегрирана подкрепа на децата със СОП и създава адаптирана среда за децата със СОП в училище, която е достъпна за тях през цялото време.

Наличието на УРЦ подпомага и процеса на социално включване на децата, които имат сериозни обучителни трудности и затруднения в общуването с другите деца. Центърът се ползва активно не само за децата със СОП, които имат поставена диагноза, но от всички деца. В този смисъл има и превантивна функция към децата с трудности в обучението, които не са все още диагностицирани по различни причини. Най-често нежелание на родителите, за да ги предпазят от стигматизиране на децата. В този смисъл УРЦ попълва една празнота в нормативната уредба относно ресурсното подпомагане само на деца с поставена диагноза.

По отношение на учителите наличието на УРЦ им дава спокойствието и увереност да работят с децата със СОП като част от екип и с подкрепата на други допълнителни специалисти.

Моделът за училищен ресурсен център е икономически изгоден и постижим за големите и средни училища, в които има интегрирани над 10 деца.

Препоръките са в няколко посоки:

Разширяване възможностите на УРЦ да приема деца не само по график, но на по-гъвкав режим, което ще подпомогне учителите да могат да изпращат детето със СОП при необходимост и по-често. От друга страна, ще подкрепи родителите също да имат достъп до УРЦ при необходимост по-често, отколкото са посещенията по график.

Подсигуряване на постоянен екип от 1-2 специалисти, които да работят ежедневно и целодневно, за да се гарантира достъп на децата по всяко време.

Необходимост от продължаващи обучения за учителите и родителите, тъй като потребностите на децата са много разнообразни и базисните обучения от 48 часа не са достатъчни за учителите да се почувстват напълно готови за работа с децата. Предложението е да има допълнителни часове за практика и включено наблюдение като част от обучението. Добре е към компонента на модела, който включва обучение на учителите, да се включи и задължителна практическа част с минимум 40 часа практика и особено за използване на различни методически пособия за директна работа с деца. Това ще даде по-висока компетентност у учителите как да работят с децата и да прилагат различни помощно-технически средства в обучението им.

Предизвикателства за разрешаване:

Как да се гарантира индивидуализираният подход към децата със СОП, ако има 1-2 постоянни специалисти, тъй като потребностите на децата са много разнообразни? Това е въпрос с голяма практическа стойност. Трудно е да се намери еднозначно решение. Един от подходите би могъл да бъде наемане на специалисти с широка подготовка, какъвто е специалният педагог, на пълна заетост и към него да работят допълнителни специалисти на почасова заетост. От друга страна, анализът на използваните ресурси и средства показва, че най-ангажирани в индивидуалната работа са учителите – начални или по предмети, каквито са български и математика. Това означава, че има необходимост от допълнителна работа на учители за обучение на децата. Назначаването на един учител не би могло да запълни тази потребност. Вероятно най-подходящ е модел, в който се работи в мрежа между екипа на училището, допълнителни специалисти към УРЦ и екипите на областния или общински ресурсен център, които да подсиgurят допълнителните специалисти за децата. От финансова гледна точка става ясно, че отделните деца имат различни потребности – някои от по-интензивна подкрепа, а други не толкова, но може би от много специфична подкрепа. За да се гарантира индивидуализиране и разнообразие на подкрепата, то може би е добре децата или училището, което подкрепя интеграцията на децата, да получават допълнителна финансова подкрепа след направена оценка на индивидуалните потребности на детето.

Друга полезна литература:

„Специфични нарушения в способността за учене” - Анета Атанасова

„Как да подпомогнем детето с обучителни трудности в училище и в къщи”, издадена от Асоциация за деца с трудности в обучението, Р.Димитрова, и колектив

Какво са специални образователни потребности и специфични обучителни трудности”/статия/ - priobshti.se – Център за приобщаващо образование - Виртуален център

„Ранни показатели за обучителни трудности”/брошура/- О.Георгиева, Ж.Темникова - [www.cie-bg.eu/userfiles/file/WaLD_broshura .pdf](http://www.cie-bg.eu/userfiles/file/WaLD_broshura.pdf) -

„Специфични обучителни трудности” /статия/-<http://www.logopedia.bg/>

„Наръчник за увреждане и умение. Умерени обучителни трудности” - Q4S - Проект „Качествено и достъпно обучение за учащи” ...- qatrain4students.org

„Езикови умения в предучилищна възраст и превенция на дислексията”/статия/ - .Ст.Гилова, публик. в списание Практическа педиатрия, бр.8/2009г.

„Терапия на дискалкулията” /статия/ - авт.Р.Маринова, публик. в списание Практическа педиатрия, бр.8/2009г.

Полезни връзки:

- **Алтерко - помощници в обучението**
- **Национална Асоциация на Ресурсните учители - България**
- **Център за терапия на комуникативни и емоционално-поведенчески нарушения в детска възраст**
- Център за приобщаващо образование
- **Логопедичен център - София**
- **Областни ресурсни центрове**
- **Асоциация Дислексия България**